

Economisch - Statistische Berichten

48e JAARGANG - 21 AUGUSTUS 1963 - No. 2402

H. BRONS Jr

MAKELAAR IN ASSURANTIËN

TELEFOON (010) 11.19.80 *

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM-2

Bij de Provinciale Planologische Dienst in Zuid-Holland kan worden geplaatst een

doctorandus in de economie

Aan de te benoemen functionaris zullen werkzaamheden worden opgedragen, die betrekking hebben op het sociaal-economisch onderzoek ten behoeve van de ruimtelijke ordening in Zuid-Holland. In verbond hiermede is enige ervaring in dergelijke werkzaamheden gewenst.

Naar gelang leeftijd en ervaring kan de aanstelling geschieden in een van de volgende rangen: planoloog (salaris f. 9.180,—/f. 13.536,— p.j.); planoloog-A (salaris f. 12.156,—/f. 15.936,— p.j.). In de genoemde salarissen is de huurcompensatie en vakantietoelage niet begrepen.

De provincie Zuid-Holland is aangesloten bij de Interprovinciale Ziektekosten Regeling.

Uitsluitend schriftelijke sollicitaties dienen te worden gericht aan de directeur van vorengenoemde dienst, Riouwstraat 178, 's-Gravenhage.

HET ECONOMISCH INSTITUUT VOOR HET MIDDEN- EN KLEINBEDRIJF

vraagt voor de Afdeling Algemeen Economisch Onderzoek een

ECONOOM

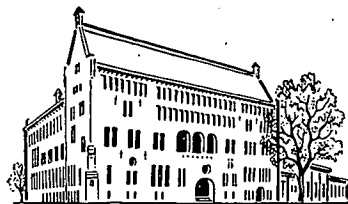
Functie-omschrijving:

- in team-verband medewerken aan onderzoekingen gericht op
- het kwantitatief ramen van de ontwikkelingsmogelijkheden voor het midden- en kleinbedrijf in de verschillende sectoren van het bedrijfsleven;
  - het nagaan van de veranderingen welke zich op korte termijn in het midden- en kleinbedrijf voltrekken;
  - het voorbereiden en uitwerken van enquêtes (veelal m.b.v. een steekproef), welke de voor bovengenoemde onderzoekingen benodigde gegevens moeten opleveren;
  - het zelfstandig rapporteren over de resultaten van deze onderzoekingen.

Vereisten: doctoraal examen economie of daarmee gelijk te stellen ontwikkeling, alsmede ervaring, welke een basis kunnen vormen voor het vervullen van de hierboven bedoelde functie.

Sollicitaties met volledige gegevens omtrent leeftijd, opleiding en ervaring te richten aan de Secretaris der Directie, Neuhuyskade 94, Den Haag.

Executele
en bewindvoering.
Beheer
en administratie
van vermogens

R. MEES & ZONEN

BANKIERS EN ASSURANTIEMAKELAARS
ROTTERDAM

AMSTERDAM / 's-GRAVENHAGE / DELFT
SCHIEDAM / VLAARDINGEN / ALBLASSERDAM

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de

Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010) 3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: Drs. A. de Wit, Sleedoornlaan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam, Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 347, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 6 93 00, toestel 1 of 3.

Advertentie-tarief: f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. W. Lambers; J. Tinbergen.

Redacteur-Secretaris: A. de Wit.

Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Fiscale harmonisatie in de E.E.G.: een moeilijke weg

Naarmate in de E.E.G. de afbraak der intracommunautaire douanerechten voortgang vindt en voor een groot aantal goederen nog slechts een klein gedeelte van de oorspronkelijke tarieven wordt toegepast, treden de andere handelsbelemmeringen steeds meer op de voorgrond. Men begint er zich rekenschap van te geven, dat het verdwijnen van de douanerechten geenszins het verdwijnen van de douanebeambten behoeft mee te brengen en dat de controle aan de binnengrenzen na het eind van de overgangperiode waarschijnlijk nog geruime tijd zal blijven bestaan.

De grote hinderpaal voor een waarlijk gemeenschappelijke markt wordt gevormd door de verschillen, die op het gebied van de omzetbelasting bestaan en vergezeld gaan van restitutie bij uitvoer en compenserende belastingheffing bij invoer. Het is niet mogelijk ook maar ten naaste bij te bepalen hoeveel potentieel intracommunautaire handel aan de binnengrenzen wordt tegengehouden door de papierwinkel, het tijdverlies en de noodzaak om de gecompliceerde regelingen te bestuderen. Maar het staat wel vast dat de daarmee samenhangende extra kosten in vele gevallen prohibitief werken. Daarom juichen wij de voorstellen van de Europese Commissie om tot afschaffing van de fiscale binnengrenzen te komen, toe.

Evenwel, de weg zal lang en moeilijk zijn. Zowel vlak voor ons als in de vage verte bevinden zich verkeersbelemmeringen en het lijkt wel alsof men bezig is halverwege het plaveisel op te breken. De eerste stap op de lange weg is in 1960 gedaan door een stand-still-overeenkomst, waarbij de lid-staten zich verplichtten geen veranderingen aan te brengen in de restitutie- en compensatieregelingen, althans geen veranderingen om andere dan fiscaal-technische redenen. Dank zij deze overeenkomst zouden geen nieuwe distorsies aan de reeds bestaande worden toegevoegd en zou het grensoverschrijdend verkeer niet aan plotselinge en ongewenste wijzigingen worden blootgesteld. Maar zie, een struikelblok hinderde reeds de eerste bescheiden stap. In de Bondsrepubliek werden door middel van een initiatiefwet de restitutie- en compensatietarieven voor een aantal belangrijke goederen verhoogd, zonder dat de Commissie er ook maar iets aan kon veranderen. De stand-still-overeenkomst is immers slechts een gentlemen's agreement.

Bij de tweede stap zullen, naar de voorstellen van de Commissie, de bestaande omzetbelastingstelsels zodanig worden aangepast, dat de nadelen van het cascadesysteem verdwijnen. Wanneer de Ministerraad van de E.E.G. deze voorstellen aanvaardt, kunnen de distorsies, die voortvloeien uit onjuiste verrekening aan de grenzen, worden opgeheven. Op het ogenblik maken de cascadesystemen,

zoals ze in vijf van de zes landen bestaan, het berekenen van juiste restitutie- en compensatietarieven onmogelijk. Slechts in Frankrijk kan met het systeem van de „taxe sur la valeur ajoutée” aan de exporteurs hetzelfde bedrag terugbetaald worden, dat op het goed aan omzetbelasting is betaald. In de Bondsrepubliek is een wetsontwerp ahangig voor een soortgelijke belasting.

Intussen versperren de hinderpalen aan de binnengrenzen ook na de tweede stap nog altijd de weg. Verdergaande harmonisatie en wel op basis van het systeem van de toegevoegde waarde zou het mogelijk moeten maken de barrières te slochten en een vrij handelsverkeer tot stand te brengen, althans volgens de voorstellen van de Commissie. Voor deze derde, beslissende, stap bemerkt men tekenen van aarzeling; het is bijv. nog niet duidelijk of aan de voorwaarde van ongeveer gelijke tarieven in de zes landen mocht worden voldaan. Daar de totale belastingdruk van land tot land weinig verschilt, lijkt een unificatie der tarieven minder noodzakelijk wanneer een groot gedeelte van de directe belastingen wordt afgewenteld. Bij toepassing van het beginsel van het oorsprongland zou een vrij handelsverkeer dan geen ernstige distorsies behoeven mee te brengen. Bij geringe afwenteling der directe belastingen daarentegen zal men aan een afstemming der tarieven van de omzetbelasting niet kunnen ontkomen. De oplossing van dit probleem wordt bemoeilijkt doordat er geen bevredigende methode bestaat om deze afwenteling te kwantificeren.

Alsof de derde stap al niet onzeker genoeg was, meent men, vooral van Nederlandse zijde, dat bij deze stap de bodem onder de voeten niet vast is. Het Verdrag van Rome zou opheffing van de binnengrenzen in het geheel niet voorschrijven en de door ons als derde stap aangeduide fase zou volstrekt prematuur zijn ¹⁾. Misschien kan deze stelling op grond van de letter van sommige artikelen worden verdedigd. Toegegeven moet worden, dat het Verdrag op dit punt soms tegenstrijdige bepalingen lijkt te bevatten. Wij kunnen ons echter moeilijk voorstellen, dat de doelstellingen van het Verdrag „gemeenschappelijke markt” en „vrij verkeer van goederen” verwezenlijkt zouden kunnen worden, terwijl de binnengrenzen voortbestaan. Handel met allerlei belemmeringen aan de grenzen, of het nu douanerechten zijn of heffingen voor de omzetbelasting, is geen vrije handel; een markt met binnengrenzen is geen gemeenschappelijke markt.

Luxemburg.

K. ZIJLSTRA.

¹⁾ Prof. Mr. K. V. Antal: „Harmonisatie van de omzetbelasting in de Euromarkt” in „Sociaal-Economische Wetgeving” van januari 1963.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Fiscale harmonisatie in de E.E.G.: een moeilijke weg, door Drs. K. Zijlstra	771	De spoorwegtekorten en hun remedie (I), door Mr. F. Goud	778
Rapport Commissie Economische Mededinging over verticale prijsbinding (II), door Prof. Dr. W. J. van de Woestijne	772	De „kiezersbond” van Prof. Wemelsfelder, door Drs. R. Iwema	782
De ontwikkeling van het aantal landbouwbedrijven in Nederland (II), door Dr. Ir. A. W. G. Koppejan	775	Het vermogen van afwezigen in Zwitserland, door Dr. K. H. Stanislaus	783
		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	785
		Recente publikaties	785

Rapport Commissie Economische Mededinging over verticale prijsbinding

(II)

Na onze analyse van het standpunt van betrokkenen ¹⁾ richten wij ons op het standpunt van de Commissie Economische Mededinging inzake de verticale prijsbinding. Aangezien de commissie, zoals te verwachten was, niet tot een eenstemmig oordeel kon komen, zijn in het rapport enkele groepen van opvattingen te onderscheiden.

De feiten.

Aan de behandeling van deze groepen gaat de vraag vooraf op welke grondslag men tot een eventueel generiek verbod zou kunnen komen. Zowel voor- als tegenstanders blijken hun standpunt op hoofdzakelijk *kwantitatieve* beschouwingen te baseren. Voor het bepalen van het gewicht van elk der wederzijdse argumenten blijkt de nodige objectieve maatstaf te ontbreken. Daarom verwacht de commissie voor een *kwantitatieve bewijsvoering geen beslissend antwoord*.

Wij zijn het met de commissie eens dat een „beslissend antwoord” langs deze weg niet te krijgen is, maar toch zou het o.i. zeer gewenst zijn geweest indien de commissie het haar ter beschikking gestelde kwantitatieve materiaal, desnoods in bijlagen en van kritisch commentaar voorzien, had gepubliceerd. Wij nemen aan, dat de belanghebbenden, die in de hearings zulk materiaal ter beschikking hebben gesteld, tegen publikatie in het algemeen geen bezwaar gemaakt zouden hebben, maar dit zelfs op prijs zouden hebben gesteld. Op deze wijze zou veel studiemateriaal ter beschikking zijn gekomen. Waarschijnlijk zou dan tevens duidelijk gebleken zijn, hoe zeer de feiten van branche tot branche en van artikel tot artikel verschillen. Nu weten wij zelfs niet hoe ver de commissie gekomen is met pogingen om over kwantitatief materiaal de beschikking te krijgen.

De theorie.

Algemener dan een kwantitatieve bewijsvoering is een *theoretische analyse*. Maar ook deze kan geen duidelijke lijn in een bepaalde richting geven. De commissie acht de verticale prijsbinding terecht te zeer in de marktstructuur verweven om in de termen van oorzaak en gevolg in abstracto een bepaalde uitspraak te doen. De vaste prijs vormt een vitaal onderdeel in het samenhangend geheel van marktgedragingen dat daaruit niet kan worden gelicht, zonder in het gehele complex veranderingen teweeg te brengen. Indien men de verticale prijsbinding vanuit de gezichtshoek van haar gevolgen en uitkomsten voor de markt beschouwt, stuit men op een veelheid van meningen en dubia waardoor de aanvaardbaarheid of ontoelaatbaarheid van deze vorm van concurrentieregeling als algemene beleidsnorm een open vraag moet blijven.

Wij achten dit op zich zelf wel juist. Een theorie geeft een samenhangend geheel van relaties tussen economische variabelen. Maar aangezien men niet alle relaties op kan nemen, moet men bij het theoretiseren steeds een keuze

doen en die keuze bepaalt mede de uitkomst. Het zou evenwel o.i. gewenst zijn geweest als de commissie een overzicht van de belangrijkste theorieën op dit gebied gegeven had, en daarbij duidelijk had aangegeven welke relaties en variabelen daarbij waren verwerkt. Wij zouden dan ook weten welke relaties en variabelen in de verschillende theorieën buiten beschouwing zijn gebleven. Eenvoudig zou die taak niet zijn geweest, maar door een poging in die richting te doen zou een bijdrage geleverd zijn voor de exploratie van dat deel van de economische theorie dat tussen de micro- en de macro-economie in ligt.

De maatschappelijke orde.

Noch de kwantitatieve beschouwing noch de theoretische analyse waren algemeen genoeg om tot een uitspraak te kunnen komen. Daarom zocht de commissie naar een nog algemener uitgangspunt voor het beantwoorden van de vraag of een generiek verbod van vaste prijzen noodzakelijk is. Bij generieke uitspraken vraagt men niet, zoals bij de casuïstische kartelpolitiek, naar het concrete oordeel in het incidentele en speciaal onderzochte geval, maar het generiek oordeel is het vaststellen van een algemene norm. Bij het voeren van een generiek beleid komt daarom met bijzondere nadruk de vraag naar voren over hetgeen als essentieel moet worden aangemerkt voor de economische orde die als doel van het beleid wordt aanvaard. Er bestaat dus, volgens de commissie, alle reden om voor de bepaling van een algemeen oordeel over de verticale prijsbinding deze in het licht van de structuur van de economische orde te bezien.

Maar zomin als er overeenstemming te krijgen is over de gevolgen van de verticale prijsbinding, hetzij kwantitatief hetzij theoretisch-kwalitatief, bestaat er overeenstemming over het begrip „economische orde”. Ook langs die weg, dus via de vraag of de verticale prijsbinding in principe in strijd is met „ordelijk economisch verkeer” was de vraag of tot generieke onverbindend-verklaring over gegaan moet worden, niet te beantwoorden.

Nu zou men kunnen stellen dat, wanneer er geen algemene basis bestaat op grond waarvan men algemeen en principieel de verticale prijsbinding dient te verbieden er ook geen voldoende grond voor een generiek verbod aanwezig kan zijn. Tot deze negatieve uitspraak zou de commissie waarschijnlijk gekomen zijn, ware het niet dat bij voor- en tegenstanders van de verticale prijsbinding, zoals bij vele politieke vraagstukken, het oordeel voor een belangrijk deel a prioristisch is bepaald. In dat geval levert het begrip „economische orde” of liever nog „ordelijke economische orde” een goed uitgangspunt voor een pro-en contra-uitenzetting van voorstanders en tegenstanders. In de commissie was het dus niet mogelijk zich boven de subjectieve opvattingen te verheffen en tot een benaderde wetenschappelijke objectiviteit te komen.

De atomistische prijsconcurrentie van de minderheid.

Een minderheid in de commissie wenst een generiek

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 14 augustus jl.

verbod van de verticale prijsbinding. Zij komt tot deze conclusie op grond van haar opvatting over een economische orde die slechts één kenmerk bevat, nl. de vrijheid van individuele concurrentie. Contractvrijheid, voor zoverre deze de individuele concurrentievrijheid aantast, wordt door haar dus niet aanvaard. Een bepaling in een verkoopovereenkomst die zegt dat de fabrikant het artikel aangeboden heeft onder de voorwaarde dat bij wederverkoop bepaalde punten in acht worden genomen, is op die grondslag in strijd met de economische orde en dient door de overheid verboden te worden, tenzij de prijsconcurrentie destructieve vormen aan zou nemen.

De economische orde, waarvan hier uitgegaan wordt, is een zeer simplistische. Zij is nauw verwant aan het zeer hoge abstractieniveau waarvan sommige eenvoudige prijstheorieën uitgaan. Maar er is een groot verschil of men theoretisch-economisch van zulk een hypothese uitgaat, dan of men deze als basis voor een maatschappelijke orde neemt. Wel hebben wij ons afgevraagd of de hier voorgestelde orde inderdaad principieel en dus algemeen voor onze maatschappij aanvaardbaar is, dan wel of deze ad hoc voor het handelsverkeer is opgesteld. Stelt men het principieel, dan zou dit principe ook op andere economische gebieden aanvaard moeten worden, bijv. bij de vorming van lonen, huren, pachten, vervoertarieven, tarieven van artsen, ziekenhuizen enz. Stelt men dit principe ad hoc voor de handel, dan is het allereerst de vraag of het dan nog een werkelijk algemeen principe van economische orde genoemd kan worden en vervolgens zal men duidelijk moeten maken waarom dit ad hoc principe nu juist voor de handel moet gelden en niet voor andere gebieden van prijsvorming.

Wij kunnen ons niet onttrekken aan de indruk dat het oordeel van de minderheid a priori reeds vast stond en een principe de plaats van een bewijs in moest nemen. Dat zou dan een principe ad hoc voor de handel kunnen zijn.

Bij de meerderheid: twee niveaus van concurrentie.

De meerderheid van de commissie, die de generieke

onverbindendverklaring verwerpt, heeft een meer complex en daardoor realistischer beeld van de economische orde. Zien wij het goed dan zijn de beide groepen, die binnen die meerderheid te onderscheiden zijn, te kenmerken enerzijds door een abstract-theoretische en anderzijds door een meer empirische benadering van het vraagstuk.

De eerste groep ziet de verticale prijsbinding primair functioneren in het ruime krachtenveld van de concurrentie, zoals die vanwege de producenten op het brede front der nationale economie wordt gevoerd. Terwijl dus de minderheid o.i. ten onrechte abstraheert van de concurrentie tussen de fabrikanten onderling, neemt dit deel van de meerderheid deze concurrentie op fabrikanten-niveau expliciet naast de concurrentie op handelaars-niveau in haar beschouwingen op. De uitschakeling van de prijsconcurrentie op — beperkte — deelmarkten in de distributie gaat gepaard met een direct op de consument gerichte en in het volle licht der openbaarheid gevoerde prijsstrijd tussen producenten op de markt van nationale omvang. Hierdoor kunnen de voorwaarden voor een levendiger concurrentie en voor beweeglijkheid in het prijsverloop aanwezig zijn. Een generiek verbod zou inbreuk maken op de vrijheid van de fabrikant/importeur om een prijspolitiek te volgen, die hem, naar zijn mening, gegeven de feitelijke marktsituatie, in de concurrentiestrijd het beste wapen geeft.

Zien wij het goed dan beslist de marktstructuur of een fabrikant al dan niet tot prijsbinding over zal gaan. Maar dan bepaalt de fabrikant dit ook niet meer alleen! Tot de marktstructuur zal hier ook het gedrag van handel en consumenten gerekend moeten worden. Zouden de hand-laren en/of de consumenten ernstige bezwaren tegen de verticale prijsbinding hebben, dan zal dit van grote invloed zijn op de vraag of een fabrikant tot dit systeem over zal gaan, resp. of hij dit tegen de wens van zijn directe en indirecte afnemers zou kunnen handhaven.

Het hier naar voren komende deel van de meerderheid schijnt evenwel weinig behoefte aan een empirisch onderzoek naar de feitelijke marktsituatie te hebben. Zij is tot haar conclusie gekomen op grond van het feit dat de prijs-

(I. M.)

U kunt Uw beleggingsrisico verdelen over ruim 200 vooraanstaande

Waarom zoudt U meer risico nemen dan nodig is? Door aankoop van een aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' verkrijgt U in feite een volledige aandelenportefeuille, veilig verdeeld over ca. 200 zorgvuldig geselecteerde ondernemingen. Zodoende komen U de voordelen van aandelenbezit ten goede en ligt een aantrekkelijk rendement binnen Uw bereik.

Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

N.V. VEREENIGD BEZIT VAN 1894

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico

WESTERSINGEL 84, ROTTERDAM

ondernemingen

ROD

concurrentie tussen fabrikanten een genoegzame waarborg voor een juiste prijsvorming biedt. Verder staat zij op het standpunt dat het merkartikel door de fabrikant, als een homogeen artikel d.w.z. als een artikel waarvan de verschillende exemplaren volkomen gelijk en gelijkwaardig zijn, aan de markt gebracht wordt. Zulk een homogeen artikel is èn theoretisch èn veelal ook praktisch uiterst kwetsbaar voor prijsonderbieding door wederverkopers. Deze marktsituatie maakt dan een verticale prijsbinding zeer gewenst om een werkzame concurrentie te waarborgen.

De feitelijke ontwikkeling is van belang.

De tweede groep van de meerderheid acht blijkbaar dit betoog toch nog te abstract-theoretisch. Het tegenover elkaar stellen en onderling afwegen van de bedrijfsvrijheid van de fabrikant tegenover die van de handel stelt niet tot een duidelijke positiekeuze in staat. Maar de nadelen van de verticale prijsbinding domineren niet zodanig en zo algemeen dat daardoor de radicale bestrijding over de gehele linie met één generieke maatregel gerechtvaardigd is. De afwijzing van een generiek verbod is hier dus niet zo zeer op de theoretische marktstructuur gebaseerd, maar meer op de feitelijke uitwerking van de verticale prijsbinding op de concrete markten. Met name wijst deze groep op de voedingsmiddelensector waar zich, onder de werking van de verticale prijsbinding, een differentiatie in het distributiepatroon heeft kunnen doorzetten. Deze groep heeft meer dan de anderen een open oog voor het feitelijke, concrete gebeuren. Zij constateert dat op het terrein van de duurzame technische consumptiegoederen de verticale prijsbinding door belangrijke tegenkrachten uit het bedrijfsleven, onder sterke druk is komen te staan.

Het resultaat waar beide groepen van de meerderheid toe komen is gelijk, nl. het afwijzen van een generiek verbod van de verticale prijsbinding; de eerste groep doet dit reeds op grond van het abstracte krachtenveld van de concurrentie op twee niveaus, terwijl de tweede groep meer in het bijzonder het oog richt op de concrete verschijnselen die van branche tot branche kunnen verschillen.

O.i. komt de eerste groep in principe tot een *algemene* politiek, terwijl de tweede groep de weg open houdt voor een politiek die van branche tot branche verschillend kan zijn.

Beide stromingen komen tot de slotsom dat voor een generieke onverbindendverklaring geen of althans onvoldoende reden bestaat.

Wij zijn het met deze conclusie eens, maar zouden er de wens aan willen verbinden dat het algemene theoretische standpunt van de eerste groep, door toepassing van de methode van de afnemende abstractie dichter gebracht zou worden tot een inzicht in de oorzaken van de verschillen per branche waarop de tweede groep o.i. terecht wijst:

Wij blijven het evenwel betreuren dat het rapport toch niet meer geeft dan de min of meer subjectieve meningen van voor- en tegenstanders. Het rapport had een belangrijk grotere betekenis voor de gedachtenvorming gekregen indien feitenmateriaal en theoretische analyses waren gegeven.

Collectieve bindingen.

Tot zover ging het om de *individuele* verticale prijsbinding. Zodra *collectiviteiten* van marktpartijen in het geding zijn, komen twee vormen voor:

a) collectiviteiten leggen de verplichting op tot individuele verticale prijsbinding over te gaan;

b) collectiviteiten spelen bij de handhaving van de individuele verticale prijsbinding een belangrijke rol.

In beide gevallen dient men dan nog te onderscheiden naar gelang:

1. de collectiviteiten zich aan één of aan beide kanten van de markt bevinden;

2. de collectiviteiten het gehele resp. een groot gedeelte van handelsapparaat en/of het handelsassortiment beïnvloeden, resp. dit deel slechts klein is.

De vraagstukken waar het hier om gaat zijn in het rapport maar zeer summier uitgewerkt. Waarschijnlijk vindt dit zijn verklaring in het feit dat deze ook in de literatuur te weinig belangstelling hebben gevonden. Mogelijk hangt dit weer samen met het feit dat zij die bij deze problematiek betrokken zijn het een beetje „grijselig” vinden erover te schrijven. Zij zijn waarschijnlijk bang slapende honden wakker te maken. Het gevolg hiervan is evenwel dat de commissie geen steun bij haar studie heeft gehad. Dit is waarschijnlijk mede de oorzaak waardoor een grote groep, nl. de grootst mogelijke minderheid, zich heeft uitgesproken voor generieke onverbindendverklaring van de *collectieve* verticale prijsbinding en prijshandhaving.

Wij vragen ons evenwel af of dit deel van de commissie ook heeft nagegaan wat van zulk een generieke onverbindendverklaring het gevolg zal zijn voor... de boekhandel en de uitgeverij enerzijds en voor de farmaceutische en cosmetische branche anderzijds. Deze vraag is niet toevallig, want het systeem van de collectieve verplichting tot het toepassen van de individuele verticale prijsbinding, gecombineerd met een collectieve handhaving en beide met betrekking tot een groot deel van het assortiment, komt voornamelijk in deze twee branches voor.

Meer in het bijzonder vragen wij ons af of bij een verbod van collectieve verticale prijsbinding het kopen van boeken in grote aantallen („bij aanbidding”) nog wel mogelijk zal blijven. Hier zijn belangrijke culturele belangen aan economische structuur verbonden.

In ieder geval dienen zij die het generieke verbod van collectief optreden voorstaan, duidelijk te maken in hoeverre bij deze met name genoemde branches misstanden bestaan, die zo ernstig zijn dat met een generiek verbod opgetreden moet worden en verder welke gevolgen zulk een verbod voor de met name genoemde branches heeft. Juist waar de combinatie van de drie elementen slechts bij enkele branches voorkomt, mag men niet volstaan met een, op abstracte overwegingen gegronde, veroordeling, maar dient men concreet man en paard te noemen.

Terecht wijst de kleine meerderheid, die ook hier tegen een generiek verbod is, erop dat economisch de collectieve verplichting tot het *individueel* vaststellen van verkoopprijzen veel minder ver gaat dan het prijskartel waarbij *collectief* de verkoopprijzen worden vastgesteld. Ten aanzien van dit veel verder gaande prijskartel wordt evenwel geen generieke maatregel overwogen, maar wel ten aanzien van de minder vergaande verplichting. Naar enige motivering van deze vreemde rechtsfiguur, die o.i. een diskwalificerende discriminatie inhoudt, hebben wij te verzoeken in het rapport gezocht.

Ons samenvattend oordeel is dat wij het met de meerderheid van de commissie eens zijn, maar dat helaas dit rapport geen belangrijke bijdrage tot de kennis van de feitelijke en theoretische werking van de verticale prijsvorming heeft gegeven.

Delft.

Prof. Dr. W. J. VAN DE WOESTIJNE,

In aansluiting op zijn analyse in „E.-S.B.” van 14 augustus jl. gaat schrijver in dit slotartikel in op de ontwikkeling van het aantal landbouwbedrijven tussen 1960 en 1963. Voorts raamt hij de bedrijfs-groottestructuur voor het jaar 1980. Volgens deze raming, waarbij is uitgegaan van een bij voortduring ruime werkgelegenheid, zou het totale aantal, als hoofdberoep geëxploiteerde, landbouwbedrijven groter dan 1 ha van ca. 162.000 thans tot ca. 130.000 in 1980 afnemen. Het aantal bedrijven van 1-10 ha, dat in 1950 nog 60 pCt. van het totaal uitmaakte, zou dan, via 50 pCt. thans; gedaald zijn tot 31 pCt. Schrijver wijst erop, dat zijn raming voor 1980 overeenstemt met de thans bestaande mogelijkheden, hetgeen impliceert dat geen rekening is gehouden met eventueel optredende veranderingen zowel in de samenleving ten plattelande als in de techniek van de veredelings-productie, welke, zo deze zich zouden voordoen, een verdere wijziging van de bedrijfs-groottestructuur mogelijk en wenselijk maken.

De ontwikkeling van het aantal landbouwbedrijven in Nederland

(II)

De ontwikkeling tussen 1960 en 1963.

Sedert het einde van de in het eerste deel van dit artikel besproken periode (1950-1960) zijn er wederom drie jaren verlopen. Gezien de geringe vertraging van de afvloeiing tijdens de recessie in 1957 en 1958 en de versnelling in 1959, is bij de verdere spreiding der industrialisatie en de zeer ruime werkgelegenheid een belangrijke wijziging ook in deze jaren waarschijnlijk. De opstelling van een prognose voor de toekomst vereist dus, ter bepaling van de situatie in 1963 als uitgangspunt, een benadering van de ontwikkeling in de laatste drie jaar. Ter oriëntering zijn hieronder de gegevens uit de in het vorige artikel opgenomen tabellen 1 en 3, uitgedrukt in gemiddelde aantallen en percentages *pér jaar*, bijeengebracht.

Voor de bedrijven van 1-5 ha heeft, toen zij eenmaal op gang gekomen was en afgezien van de „uitschieter” in 1959, de vermindering van het aantal 3,5 à 4 pCt. per jaar bedragen. Voor 1959 werd verondersteld, dat de slechte bedrijfsuitkomsten door de droogte in dat jaar een extra-afvloeiing hebben veroorzaakt van bedrijven, die anders pas in 1960 en volgende jaren zouden zijn opgeheven, terwijl er ook een zekere inhaal van de vertraagde afvloeiing in de beide voorgaande jaren kan zijn opgetreden.

Gesteld, dat deze inhaal plus de normale vermindering in 1959 een aantal van ca. 2.000 bedrijven betrof, dan zou er toen op de vermindering in 1960 en volgende jaren reeds een „voorschot” van ca. 1.300 bedrijven zijn opgenomen. Bij een normale vermindering van ca. 1.500 bedrijven (ruim 4 pCt.) per jaar, kan voor 1960-1963 een daling met bijv. ca. $3 \times 1.500 - 1.300$ („voorschot” in

1959) = ca. 3.200 bedrijven tot ten hoogste 30.000 bedrijven worden aangenomen. Alternatieve opstellingen voor deze cijfers blijken, bij consistentie t.a.v. de afvloeiingspercentages, uitkomsten op te leveren die niet meer dan enkele honderden hoger of lager dan 30.000 liggen. Bij de bedrijven van 5-10 ha heeft tot 1960 een geleidelijk versnelde daling van het aantal plaats gevonden, m.n. ten gevolge van de ontwikkeling van het aantal bedrijven van 8-10 ha: een toeneming tot 1955 en daarna een steeds snellere daling. Gezien de relatief nog betrekkelijk geringe afnemings van deze laatste bedrijven, zal na 1960 nog enige verdere versnelling zijn opgetreden. Het aantal bedrijven van 5-10 ha kan thans dan ook ca. 8 pCt. lager geschat worden dan in 1960 en nog ruim 51.500 bedragen.

De bedrijven van 10-20 ha vertonen na 1955 juist het tegenovergestelde beeld: een geleidelijk afnemende groei van het aantal, die met name in 1959-1960 tegenover de forse daling van het aantal kleinere bedrijven slechts zeer gering is geweest. De bestemming van de vrijgekomen grond zal dus meer dan voorheen in vergroting van de gemiddelde omvang van bedrijven binnen enkele grootte-classes, en m.n. die van 10-20 ha, gelegen zijn. Daar de betrokken oppervlaktegegevens voor 1960 niet beschikbaar zijn, valt het concrete bewijs van deze stelling echter evenmin te leveren als van het vermoeden, dat waarschijnlijk in 1959-1960 voor het eerst ook het aantal bedrijven van 10-12 ha door (verdere) vergroting verminderd is. Hierdoor zou eveneens de gemiddelde omvang der bedrijven van 10-20 ha kunnen zijn toegenomen.

Tot 1959 is hiervan nog niets merkbaar geweest; het

Bedrijfs-grootte-klasse	Gemiddelde verandering van het aantal als hoofdberoep geëxploiteerde landbouwbedrijven per jaar								Aantal van deze bedrijven in 1960
	1950-1955		1955-1957		1957-1959		1959-1960		
1 — 5 ha	— 1.426	pCt. — 2,9	— 1.720	pCt. — 4,1	— 1.295	pCt. — 3,3	— 3.272	pCt. — 9,0	33.037
5 — 10 ha	+ 255	+ 0,4	— 834	— 1,4	— 1.108	— 1,9	— 1.288	— 2,3	55.830
10 — 20 ha	+ 259	+ 0,5	+ 992	+ 1,9	+ 860	+ 1,7	+ 352	+ 0,7	52.673
20 — 30 ha	— 18	— 0,1	+ 34	+ 0,2	+ 18	+ 0,1	+ 135	+ 0,9	15.532
30 ha en meer	— 54	— 0,5	+ 17	+ 0,2	+ 17	+ 0,2	— 37	— 0,4	10.356
Totaal	— 984	— 0,5	— 1.511	— 0,9	— 1.509	— 0,9	— 4.110	— 2,4	167.428

gemiddelde was steeds 14,0 ha. Gezien de beperkte oppervlakte grond, die voor vergroting van deze ca. 53.000 bedrijven beschikbaar komt, kan zij na 1959 ten hoogste gemiddeld ca. 0,3 ha per jaar bedragen. Dit kan dus enige jaren voortgaan zonder dat er een duidelijke doorschuiving van bedrijven naar de grootteklasse 20-30 ha plaatsvindt. De geschatte vermindering met ruim 7.000 bedrijven van 1-10 ha tussen 1960 en 1963 zal, bij de gemaakte veronderstelling omtrent de ontwikkeling in 1959, relatief minder opheffing en meer vergroting van bedrijven betreffen. Het lijkt daarom verantwoord om tot 1963 met een weer iets sterkere groei per jaar van het aantal bedrijven van 10-20 ha te rekenen tot ca. 54.000.

Voor de bedrijven van 20-30 ha kan ook een verder toenemende groei van het aantal worden aangenomen tot ruim 16.000.

Het, binnen vrij nauwe grenzen wisselende, aantal bedrijven van 30 ha en meer kan i.v.m. de uitgifte van bedrijven in Flevoland thans wellicht op 10.500 worden afgerond.

In totaal betekent dit een verdere daling van het aantal als hoofdberoep geëxploiteerde landbouwbedrijven tot 162.000, waarvan 81.500 van 1-10 ha. In 1950 bedroeg het aantal van deze bedrijven, gecorrigeerd voor de statistische verschuiving, nog ruim 109.000. Gezien het verloop tot 1959 zal het aantal bedrijven van 8-10 ha thans, na de aanvankelijke toeneming tot 1955, weer iets lager zijn dan in 1950. De vermindering met ruim 27.500 bedrijven heeft dus vrijwel geheel betrekking op bedrijven van 1-8 ha, waarvan het aantal dan in 13 jaar met 30 pCt. is gedaald.

De ontwikkeling tot 1980.

Bij de gedachtenwisseling t.a.v. de toekomstige landbouwstructuur komt regelmatig de vraag naar voren of de oplossing van het kleine-boerenvraagstuk niet door een meer actief overheidsbeleid bevorderd zou kunnen worden. Aan de hand van de hiervoor verzamelde gegevens lijkt het voor de beleidsinstanties mogelijk om na te gaan in hoeverre een dergelijk beleid noodzakelijk c.q. gewenst is. Bij de interpretatie van deze gegevens komen o.a. de twee volgende aspecten voor nadere overweging in aanmerking.

Het eerste daarvan is dat, hoe actief men zich dat beleid ook voorstelt, de werking daarvan zich vermoedelijk over tenminste 15 à 20 jaar zou moeten uitstrekken voor en aler het beoogde doel bereikt kan zijn. Dit in verband met het feit, dat het hierbij niet alleen om ingrijpen in het gebruik van grond en gebouwen gaat maar ook en vooral om een ingrijpen in het leven van mensen. Mensen, die in meerderheid reeds op een leeftijd zijn gekomen, waarop overgang tot een ander beroep vrijwel niet meer mogelijk is. En ten aanzien van wie het dus, voor zover zij de 65 jaar nog niet genaderd zijn, in menselijk opzicht de voorkeur zou kunnen verdienen en economisch in het algemeen bovendien ook verantwoord zou kunnen zijn hen het landbouwbedrijf te laten blijven uitoefenen. Voor deze groep zal namelijk het beschikbare arsenaal van maatregelen ter sociale begeleiding van vrijwillige bedrijfsbeëindiging weinig of geen aantrekkelijke alternatieven kunnen bieden.

In de tweede plaats dient te worden bedacht, dat het eigenlijke kleine-boerenprobleem slechts op een deel van het aantal kleine bedrijven betrekking heeft. Bedrijven, die hetzij door een bijzonder intensieve bedrijfsvoering onafhankelijk van de oppervlakte grond hetzij in aanvaardbare of zelfs gewenste combinatie met een nevenberoep

volledige en efficiënte werkgelegenheid verschaffen, maken van dit probleem geen deel uit. In het laatste geval vervullen deze bedrijven een essentiële rol in het beroeps- en gedragspatroon ten plattelande, die ook voor de toekomst nog allerminst is uitgespeeld.

Volgens gegevens van het L.-E.I. ¹⁾ had op de zandgronden, waar meer dan de helft der bedrijven van 1-10 ha gelegen zijn, in 1957 ongeveer 25 pCt. van de bedrijfs- hoofden met een landbouwbedrijf van 1-5 ha een nevenberoep; van de bedrijfshoofden met een bedrijf van 5-10 ha beliep dit 10 pCt. Zouden deze percentages ook voor de kleine bedrijven op andere grondsoorten gelden, en er valt geen reden aan te geven waarom dit niet zo zou zijn, dan was het aantal landbouwers met een nevenberoep in 1957 op bedrijven van 1-5 ha ca. 9.500 en op bedrijven van 5-10 ha ruim 5.000.

Op bedrijven van 1-5 ha zal de vervulling van een nevenberoep zeker niet in alle gevallen voldoende inkomsten opleveren om tezamen tot een redelijke bestaansmogelijkheid te komen. Vele van deze bedrijven zullen dus, als de gelegenheid zich voordoet, toch worden opgeheven dan wel vergroot.

Daarnaast zijn er de bedrijven van 1-5 ha, die door een bijzonder intensieve bedrijfsvoering ook op een geringe oppervlakte een redelijk bestaan opleveren. Volgens de indeling der bedrijven naar het aantal leghennen (Maandstatistiek voor de landbouw, april 1962, tabel 20) bedroeg het aantal bedrijven, dat alleen al op grond van de omvang der eierproductie als zelfstandige eenheid bestaanbaar is, in 1961 ca. 1.000 à 1.500. Andere bedrijven zullen een voldoende brede bestaansbasis bereiken door intensieve varkenshouderij, door produktie van slachtpluimvee of mestkalveren, door een deel van hun grond voor grove tuinbouw te bestemmen dan wel door een combinatie van de genoemde mogelijkheden.

Uit verdere gegevens in rapport 347 van het L.-E.I. over het arbeidseffect kan worden afgeleid, dat op de zandgronden in 1957 naar schatting ca. 2.000 bedrijven van 1-5 ha en ca. 10.000 bedrijven van 5-10 ha in deze omstandigheden verkeerd hebben. Inmiddels zullen deze aantallen door de verdere ontwikkeling van de veehouderij nog zijn gestegen. Tezamen met dergelijke bedrijven op andere grondsoorten en die met voldoende neveninkomsten kan het aantal niet tot het kleine-boerenvraagstuk behorende bedrijven van 1-5 ha thans wellicht op ca. 10.000 worden gesteld en van 5-10 ha op ruim 20.000. In de toekomst valt nog een verdere toeneming te verwachten, m.n. door het ontstaan van gespecialiseerde bedrijven.

Het lijkt daarom verantwoord om er voor de ontwikkeling tot bijv. 1980 van uit te gaan dat rond 15.000 bedrijven van 1-5 ha en 25.000 bedrijven van 5-10 ha een zelfstandig bestaan op kunnen leveren, d.w.z. ongeveer de helft van de huidige aantallen bedrijven in deze grootteklassen. De andere helft zou dus in aanmerking komen om te worden opgeheven of vergroot. In 1956 was op 68 pCt. ²⁾, d.w.z. ca. 28.000, der bedrijven van 1-5 ha het bedrijfs- hoofd ouder dan 45 jaar. Hiervan zal, gezien de hiervoor vermelde gegevens, ongeveer $\frac{1}{4}$ door nevenberoep of intensieve bedrijfsvoering voldoende bestaansbasis geboden hebben. Indien de andere 20.000 bij overlijden of bij terug-

¹⁾ „Het kleine-boerenvraagstuk op de zandgronden”, rapport 347, mei 1960, blz. 17.

²⁾ L.-E.I.: „Bedrijfsopvolging en beroepskeuze in land- en tuinbouw”, blz. 27.

trekken op 65 à 70 jaar zouden worden opgeheven, betekent dit een „normale” verdwijning van gemiddeld ca. 900 bedrijven per jaar. Door versnelde bedrijfsbeëindiging door oudere boeren zonder opvolger en opheffing of vergroting van bedrijven van boeren, jonger dan 45 jaar in 1956, is in de laatste jaren een gemiddelde van ca. 1.500 bedrijven per jaar bereikt. De „normale” afvloeiing door bedrijfsbeëindiging door oudere boeren zonder opvolger komt daardoor in de toekomst uiteraard lager te liggen. Voor de huidige generatie, dus tot ca. 1980, kan echter samen met opheffing of vergroting van bedrijven van jongere boeren gemakkelijk het gemiddelde van ca. 900 per jaar gehaald worden, dat nodig is om in 1980 op 15.000 bedrijven van 1-5 ha te komen. Indien de omstandigheden daartoe zouden leiden, is zelfs een verdere vermindering mogelijk.

In 1956 was 60 pCt. (ruim 36.000) van de bedrijfs- hoofden der bedrijven van 5-10 ha ouder dan 45 jaar. Hiervan zal ongeveer $\frac{1}{3}$ al of niet met nevenberoep een zelfstandig bestaan geboden hebben, zodat de „normale” afvloeiing voor de gebonden generatie ca. 1.100 per jaar zou kunnen bedragen. Dit cijfer is in 1957 bereikt en waarschijnlijk in de laatste jaren tot ca. 1.500 opgelopen, zij het dan door beëindiging en vergroting van bedrijven van jongere en oudere boeren tezamen. Hoewel de vermindering van het aantal bedrijven van 8-10 ha nog slechts enkele jaren op gang is gekomen en enige verdere versnelling dus waarschijnlijk is, wordt reeds bij handhaving van het huidige tempo het gestelde aantal van 25.000 bedrijven in 1980 vrijwel bereikt.

Voor de gehele groep bedrijven van 1-10 ha kan dus de volgende conclusie worden getrokken. Zouden er van het huidige aantal van ca. 81.500, zoals hierboven berekend, ca. 40.000 door nevenwerkzaamheden (en) of intensieve bedrijfsvoering in de naaste toekomst een zelfstandig bestaan op kunnen leveren, dan wordt bij het thans waarschijnlijke tempo van vrijwillige sanering dit aantal tussen 1975 en 1980 bereikt. Gezien de leeftijdsopbouw van de betrokken bedrijfshoofden (thans ca. 60 pCt. boven 45 jaar) is het duidelijk dat er voor een verdere versnelling van deze ontwikkeling slechts zeer beperkte ruimte bestaat als er inderdaad niet meer dan de helft van de thans bestaande bedrijven zou moeten worden beëindigd of vergroot.

Voor de bedrijven van 10-20 ha wordt de toekomstige ontwikkeling bepaald door de volgende factoren:

1. Aanwas door vergroting van kleinere bedrijven met, bij opheffing van andere bedrijven, vrijgekomen grond.
2. Afneming door opheffing van (meest kleinere) bedrijven in deze groep.
3. Afneming door vergroting van bedrijven uit deze groep tot boven 20 ha.
4. Vergroting van bedrijven binnen deze groep, waardoor het aantal wel niet verandert maar de gemiddelde grootte stijgt.

Deze laatste ontwikkeling levert uiteraard ook een bijdrage tot oplossing van het kleine-boerenprobleem, zij het dan beperkt tot de niet-meer-zo-kleine boeren met meer dan 10 ha. Op de aantallen bedrijven in de andere grootte- klassen heeft zij echter alleen een negatieve invloed, nl. dat zij beslag legt op grond die ook had kunnen dienen voor de onder 1 en 3 genoemde vergroting van bedrijven.

Zoals reeds werd gesteld, heeft dit na 1959 wellicht bijgedragen tot de, al eerder zichtbare, daling van de positieve resultante der factoren 1, 2 en 3. Maar deze daling is

vooral een gevolg van enerzijds een kleinere aanwas, doordat er van de bedrijven beneden 10 ha minder worden vergroot en meer worden opgeheven, en anderzijds een toenemende opheffing en vergroting van de bedrijven van 10-20 ha zelf. De toenemende opheffing van vooral de grotere (5-10 ha) onder de kleinere bedrijven maakt echter steeds meer grond vrij. De vergroting van bedrijven tot boven 20 ha zal waarschijnlijk voorlopig tot vrij geringe aantallen bedrijven beperkt blijven. Er is dus ruimte voor een zodanige vergroting van zeker een 500 bedrijven tot boven 10 ha, dat deze voldoende aantrekkelijk is om gerealiseerd te worden. Hiervan kan, als één uit vele, het volgende cijfervoorbeeld worden gegeven.

Opheffing van 800 bedrijven van 1-5 ha per jaar levert ca. 2.500 ha en van 1.200 bedrijven van 5-10 ha ca. 8.000 ha, in totaal ruim 10.000 ha. Indien de vergroting van 100 bedrijven van 1-5 ha en van 500 bedrijven van 5-10 ha hiervan ca. 3.000 ha eist, blijft het merendeel, ca. 7.000 ha, dus beschikbaar voor vergroting van bedrijven van 10-20 ha binnen en boven de grens van 20 ha.

Het lijkt dan ook, bij alle willekeur die het hier gegeven cijfervoorbeeld aankleeft, alleszins aanvaardbaar te stellen, dat tot 1980 het aantal bedrijven van 10-20 ha een gemiddelde aanwas van enige honderden per jaar zal blijven vertonen. Deze kan in de eerste jaren wellicht nog 3 à 400 bedragen en geleidelijk teruglopen naarmate de opheffing van bedrijven van 10-20 ha en vergroting tot boven 20 ha toeneemt. Dit zou een verdere stijging betekenen van het aantal bedrijven van 10-20 ha tot ca. 57.000.

Deze ontwikkeling houdt in dat er in toenemende mate grond vrijkomt voor verdere vergroting van bedrijven van 10-20 ha. Een eveneens toenemend deel van deze bedrijven zal daarbij boven de 20 ha komen. Ook hierbij moet, zij het dan met een oplopende lijn, aan een gemiddelde van enige honderden per jaar tot 1980 gedacht worden. Het aantal bedrijven van 20-30 ha kan aldus, tezamen met nieuwe bedrijven in de IJsselmeerpolders, op ca. 22.000 komen.

Voor de bedrijven boven 30 ha tenslotte ligt slechts een geringe verdere aanwas tot ca. 11.000 in de rede, vrijwel uitsluitend dank zij de nieuwe bedrijven in de IJsselmeerpolders.

Het totale aantal, als hoofdberoep geëxploiteerde, landbouwbedrijven groter dan 1 ha zou daarmee van ca. 162.000 thans tot ca. 130.000 in 1980 afnemen. Het aantal bedrijven van 1-10 ha, dat in 1950 nog 60 pCt. van het totaal uitmaakte, zou dan, via 50 pCt. thans, gedaald zijn tot 31 pCt.

In onderstaand overzicht zijn de aantallen bedrijven in 5 grootteklassen voor de jaren 1950 en 1955, gecorrigeerd voor de statistische verschuiving, met de telling voor 1960 en de ramingen voor 1963 en 1980 samengebracht.

Bedrijfsgrootte- klasse	Aantal als hoofdberoep geëxploiteerde landbouw- bedrijven in				
	1950	1955	1960	1963	1980
1 — 5 ha	49.468	42.340	33.037	30.000	15.000
5 — 10 ha	59.727	61.000	55.830	51.500	25.000
10 — 20 ha	47.326	48.619	52.673	54.000	57.000
20 — 30 ha	15.381	15.293	15.532	16.000	22.000
30 ha en meer	10.594	10.326	10.356	10.500	11.000
Totaal	182.496	177.578	167.428	162.000	130.000

De geraamde bedrijfsgroottestructuur voor 1980 is in overeenstemming met de thans bestaande mogelijkheden. Dit wil echter niet zeggen dat in 1980 de voor die tijd opti-

De spoorwegtekorten en hun remedie (1)

Inleiding.

Voor het eerst sinds vele jaren vertoont de balans der Nederlandsche Spoorwegen een tekort en daarmee heeft de trots der Nederlandse vervoerpolitiek — een rendabel spoorwegbedrijf — even een deuk gekregen. Op zich is dat niet zo erg. Erger zou het zijn wanneer dit feit zou aankondigen, dat een der belangrijkste grondslagen van het Nederlands vervoerbestel — bedrijfsvoering op commerciële grondslag — in gevaar is. Dit echter lijkt niet, althans nog niet, het geval. Wel is een spoedig herstel van de rentabiliteit van groot belang, niet alleen voor N.S. zelf, maar — en dit schijnt op het eerste gezicht wellicht een contradictie — ook en zelfs met name voor de concurrerende vervoertakken: het wegvervoer en de binnenvaart. De omringende Westeuropese landen toch leveren voor deze vervoertakken bepaald onattractievelijke voorbeelden op van vervoerregimes, ingesteld omdat men daar met duurzame spoorwegtekorten te kampen heeft. Een herstel zal de Nederlandse inzichten in E.E.G.-verband stellig eerder gehoor doen vinden.

Nu zijn de tekorten gemotiveerd met de stijging der bedrijfskosten, welke niet door een min of meer overeenkomstige verhoging der tarieven werd goedge maakt en daarin is inderdaad de directe aanleiding gelegen. De overheid heeft dan ook — eerst in de goederensector en vervolgens in die van het reizigersvervoer — niet onbelangrijke tariefverhogingen toegestaan.

Mag nu worden aangenomen, dat hiermede deze zaak is opgelost? Het antwoord moet ontkennend luiden. Reeds wordt voor het lopend jaar opnieuw een tekort aangekondigd. Een verdere tariefverhoging zou in het verschiet liggen. De vraag rijst nu, of met tariefverhogingen alleen wel een oplossing van het vraagstuk kan worden bereikt. Wij menen, dat hier reden is tot twijfel en zouden in dat verband willen pleiten voor een onderzoek naar de mogelijkheden, de positie van N.S. nog op andere wijze en fundamenteel te verbeteren. Die mogelijkheden lijken namelijk in beginsel aanwezig en gelegen te zijn in een vergroting van de vervoersomvang. Alvorens echter daar-

op in te gaan moge eerst de huidige situatie aan een nadere beschouwing worden onderworpen.

De structurele ontwikkeling der vervoerverhoudingen.

Bij het bezien der vervoerverhoudingen in de afgelopen jaren blijkt, dat N.S. haar positie in absolute zin ten naaste bij heeft weten te handhaven, doch dat zij relatief gezien sterke achteruitgang heeft moeten accepteren.

Reizigersvervoer binnenland plus grensoverschrijdend (reizigerskm)

	spoorwegen		beroepsvervoer over de weg		vervoer met privé-auto's a)		totaal	
	index	in pCt.	index	in pCt.	index	in pCt.	index	in pCt.
1950	100	17,8	100	19,8	100	16,0	100	100
1962	126	11,1	ca. 157	15,4	467	36,8	203	100

a) Privé-vervoer niet met personenauto's: 1950: 46,4 pCt.; 1962: 36,7 pCt.

Beroepsgoederenvervoer binnenland (tkm)

	spoorwegen		binnenvaart		beroepsvervoer over de weg		totaal	
	index	in pCt.	index	in pCt.	index	in pCt.	index	in pCt.
1950	100	32	100	43,9	100	24,1	100	100
1961 a)	94	20,9	109	33,2	304	45,9	143	100

a) Over 1962 zijn nog geen cijfers beschikbaar.

Nu is weliswaar het grensoverschrijdend goederenvervoer over de rail niet onbelangrijk toegenomen, doch ook daar is de positie relatief achteruitgegaan.

Procentuele verdeling vervoerd gewicht in het grensoverschrijdend vervoer (excl. zeevaart, incl. eigen vervoer)

	spoorwegen	binnenvaart	wegvervoer	tot. in tonnen (× 1.000)
1950	12,8	84,1	3,1	44.993
1962	10,4	77,6	12,0	113.612

(vervolg van blz. 777)

male situatie zal zijn bereikt. Het is zeer wel denkbaar, dat zowel in de samenleving ten plattelande als in de techniek van de veredelingsproductie veranderingen optreden die dan een verdere wijziging van de bedrijfsgrootte-structuur mogelijk en wenselijk maken. Met name zal dit het geval zijn indien door wijzigingen in de sociale structuur de mogelijkheden van een nevenberoep naast het landbouwbedrijf verminderen dan wel dat technische ontwikkelingen tot een verdere concentratie c.q. schaalvergroting van de veehouderij leiden. De vermindering van het aantal bedrijven zal zich dan ook tot de klasse

van 10-20 ha kunnen uitstrekken. Afhankelijk van het tijdstip, waarop deze eventuele wijzigingen zich voordoen, kan het effect daarvan reeds vóór 1980 merkbaar en de hier gegeven raming dus een maximum zijn.

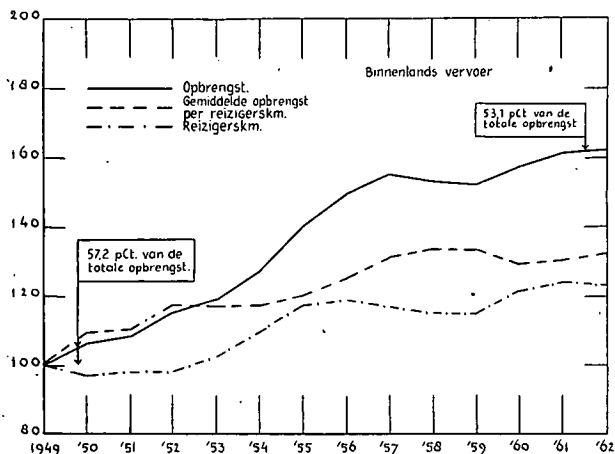
Aan de andere kant dient te worden gesteld, dat er bij deze raming is uitgegaan van een bij voortduring ruime werkgelegenheid. Een situatie op de arbeidsmarkt dus, die niet alleen voorziet in passieve opname van de uit de landbouw vrijkomende arbeidskrachten, maar waarvan evenals in de afgelopen jaren een duidelijke zuigkracht uitgaat.

's-Gravenhage.

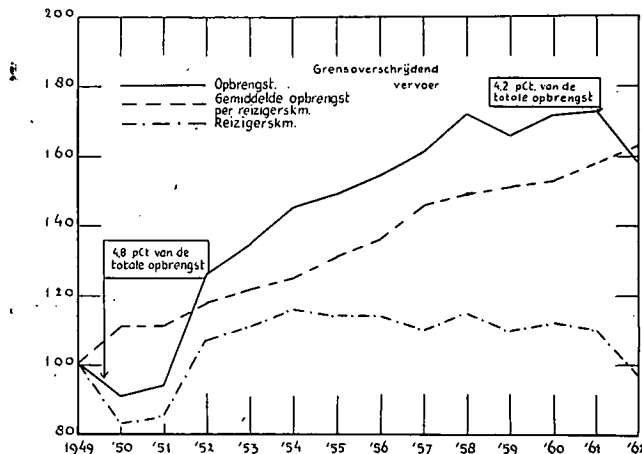
Dr. Ir. A. W. G. KOPPEJAN.

Ontwikkeling van het reizigersvervoer per spoor (1949 = 100)

GRAFIEK 1.

GRAFIEK 2.

De concurrentiepositie van N.S.

Er is een opvallend verschil tussen de concurrentiepositie in het personen- en die in het goederenvervoer. De grote concurrent van het reizigersvervoer per spoor wordt niet gevormd door de autobusdiensten, maar door het vervoer met eigen vervoermiddelen. Wij zagen reeds, dat naar schatting de reizigerskm-prestatie met personenauto's tussen 1950 en 1962 steeg van 100 tot 467, terwijl het reizigersvervoer per spoor (interlokaal en internationaal) in dezelfde periode van 100 tot 126 toenam.

Uiteraard ondervindt ook het beroepsvervoer van personen over de weg een zware druk van het privé-vervoer. Intussen is op basis van de W.A.P. (Wet Autovervoer Personen) sinds tal van jaren tussen het openbare personenvervoer per spoor en dat per autobus een taakverdeling doorgevoerd, een coördinatie gebaseerd op de verdeling tussen de zgn. landelijke vervoervoorziening — zaak van N.S. — en de bediening van regionen, het streekvervoer, terrein der autobusdiensten. Voor zover hier van concurrentie sprake is, blijft deze door de getroffen regelingen bij de vergunningverlening ex W.A.P. uiterst beperkt. Ook ten aanzien van het groepsvervoer vindt bij de vergunningverlening afweging van belangen tussen rail en weg plaats en is er dus slechts van beperkte concurrentie sprake. Alleen ten aanzien van het t. en o.-vervoer (toerwagengritten en ongeregeld vervoer) — overigens kwantitatief van minder importantie — heerst tussen rail en weg een concurrentieverhouding.

Ook in de goederensector is er een belangrijk eigen vervoer over de weg, slechts aan een — in feite administratieve — inschrijving gebonden. In tegenstelling tot het buitenland neemt het eigen vervoer hier te lande tegenover het beroepsvervoer geen overheersende positie in; een positie, die bovendien nog regelmatig relatief kleiner wordt ten gunste van het beroepsvervoer.

Vormt het coördinatiebeginsel een der belangrijkste uitgangspunten bij het beleid inzake het beroepsmatige reizigersvervoer, in de goederensector ligt de zaak fundamenteel anders. Hier werd ten aanzien van het ongeregeld beroepsvervoer over de weg — 93 pCt. van het totaal — bewust afgezien van elke coördinatie. De vergunningverlening ex W.A.G. (Wet Autovervoer Goederen) inzake het ongeregeld vervoer over de weg is louter en alleen

gebaseerd op de verzekering van gezonde verhoudingen op de wegvervoersmarkt zelf. Ten aanzien van het geregeld vervoer over de weg echter wordt bij de vergunningverlening ex W.A.G. in bepaalde omstandigheden rekening gehouden met de door N.S. in dezelfde vervoerrelaties geboden voorzieningen.

Ten aanzien van het stukgoed in belangrijke mate, ten aanzien van de wagenladingen volledig, staat N.S. dus voor de taak zich op de vervoersmarkt te handhaven door haar prijspolitiek, waarbij wij zouden willen opmerken, dat service-concurrentie in wezen ook prijsconcurrentie is.

Enig inzicht in de ontwikkeling der prijzen verschaft het volgend overzicht van de opbrengsten per ton voor de drie vervoertakken in het binnenlands vervoer:

	Spoorwegen		Wild: vaart	Wegvervoer a)	
	stukgoed	wagenlading		stukgoed	partij-goederen
1948 ..	100	100	100	100	100
1961 ..	219	156	141	150	140

a) Maximum tarieven; opbrengst per ton niet beschikbaar.
Bron: Memorie van Antwoord, Begroting 1963.

De Commissie Vervoervergunningen heeft in 1958 een onderzoek doen verrichten naar de marktposities van de drie vervoertakken. Dit leidde tot de volgende uitkomsten:

In feite door de andere vervoertakken beconcurrerd gedeelte van het vervoer verricht door:

Interlokaal wegvervoer	16 pCt.
Spoorwegen	43 pCt.
Binnenvaart	68 pCt.

Concurrerend vermogen t.o.v. het in totaal door de andere takken verrichte vervoer:

Interlokaal wegvervoer	34 pCt.
Spoorwegen	30 pCt.
Binnenvaart	13 pCt.

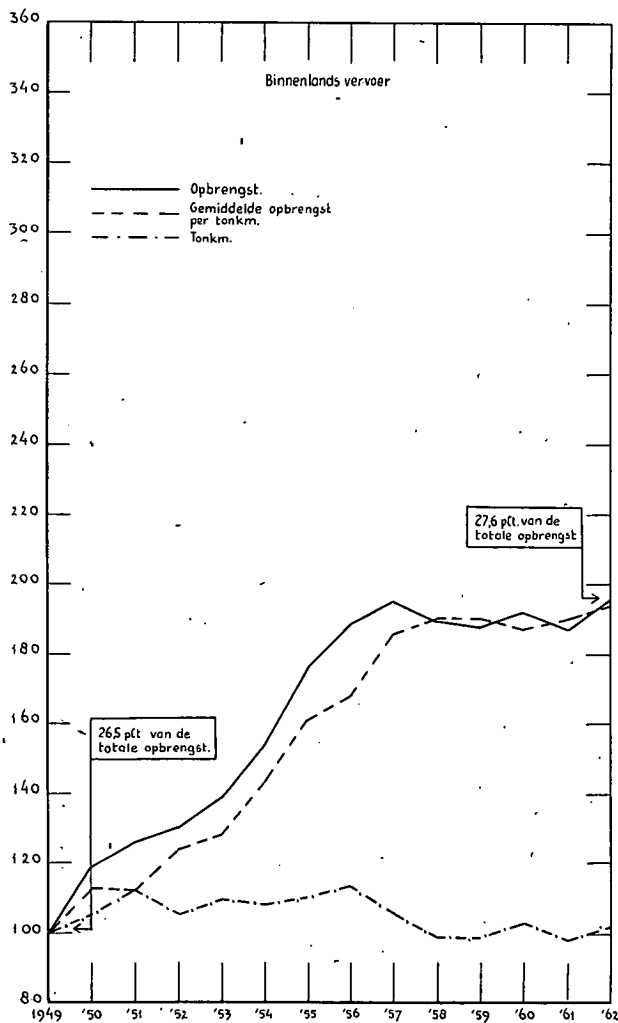
Er is reden voor de veronderstelling, dat sindsdien de verhoudingen zich nog enigermate ten ongunste van N.S. hebben verschoven.

Zoals wij in het voorafgaande gezien hebben is de positie van N.S. in vele opzichten kwetsbaar. In dit verband is het interessant na te gaan, hoe de prijspolitiek in het verleden is geweest.

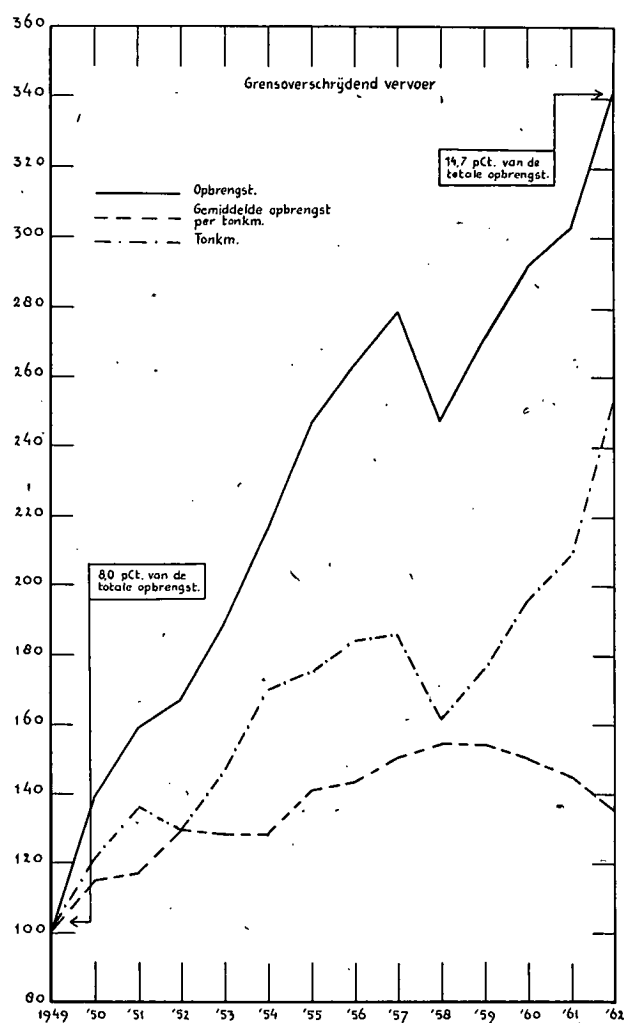
Wat het reizigersvervoer betreft tonen bijgaande grafieken, dat de fysieke prestatie de laatste jaren, zowel in het binnenlands als in het grensoverschrijdend vervoer, een vrij constant verloop heeft vertoond. De opbrengsten

Ontwikkeling van het goederenvervoer per spoor (1949 = 100)

GRAFIEK 3.

GRAFIEK 4.

echter laten een divergerende ontwikkeling zien, gevolg van het feit, dat er bij het binnenlands vervoer een tendentie tot een horizontaal of zelfs dalend verloop van de prijs per reizigerskilometer was, terwijl de prijs in het — overigens van relatief geringe importantie zijnde — grensoverschrijdend vervoer zonder ophouden steeg.

Wat het goederenvervoer betreft, ten aanzien van dat in het binnenland valt vooreerst het parallelle verloop tussen opbrengst en prijs per tkm op. De conclusie ligt voor de hand, dat de opbrengststijging geheel, althans in zeer overwegende mate, werd bewerkt door een stijging der feitelijk berekende vrachtprijzen. Het beeld wijst erop, dat N.S. een actieve prijspolitiek voert en bij voortduring de markt aftast, ten einde te bepalen hoeveel prijsverhoging het vervoer nog kan dragen. Het suggereert overigens eer een vervoersselectieve dan vervoersexpansieve bedrijfs-politiek. Het hierboven gegeven overzicht van de prijs-ontwikkeling bij de drie vervoertakken versterkt deze indruk.

In het grensoverschrijdend goederenvervoer daarentegen blijkt niet alleen de prijs per tkm aanzienlijk te stijgen, maar de tkm-prestatie zelfs nog meer, zodat het resultaat een opvallende opbrengststijging is.

Het overzicht op dit stuk zou niet volledig zijn zonder signalering van het feit, dat de uitgangsposities in de

concurrentie tussen de takken niet gelijk zijn, hetgeen meer dan een „Schönheitsfehler” is. De kosten der infra-structuur worden door N.S. met uitzondering van een rentepost geheel zelf gedragen. In hoeverre het wegvervoer de kosten van de weg zelf betaalt is in onderzoek (Commissie voor de kosten van de weg). Het vermoeden bestaat, dat dit ten aanzien van het zgn. zware vervoer niet geheel het geval zou zijn. De binnenvaart daarentegen betaalt slechts een gering gedeelte van de kosten der door haar gebruikte infrastructuur. Mede in het kader der E.E.G. is men doende deze uitgangsposities gelijk te trekken, overigens een nog wel vele jaren in beslag nemende arbeid.

Eerst na een vaststelling dezer kosten en doorberekening daarvan in de tarieven — dus eerst op lange termijn — zal de positie van N.S. uit dezen hoofde kunnen verbeteren.

De vooruitzichten op korte termijn.

Geografisch gezien vertoont het reizigersvervoer per spoor geen homogene ontwikkeling. Zoals bekend, heeft het in de randstad de neiging in dichtheid af te nemen, — vooral gevolg van de opkomst van het particuliere vervoer, nog begunstigd door de korte afstanden en de in het algemeen goede wegverbindingen.

Daarentegen stijgt de dichtheid van het reizigersvervoer

per. spoor in de overige delen van het land, waar in het algemeen juist lijnen liggen, die op zich soms niet geheel of nauwelijks rendabel zijn, doch waarop een behoorlijke dienstregeling moet worden geboden uit hoofde van overwegingen van algemeen vervoerbelang. Er vindt in dit opzicht wat kosten en baten betreft een soort interne compensatie plaats met de lucratieve verbindingen.

Was een afstoten van lijnen buiten de randstad in feite nimmer in ernstige overweging, reeds gezien de repercussies voor de ontwikkeling der betrokken provinciën, nu het vervoer er toeneemt, is dit minder dan ooit aan de orde.

Echter kan thans wel de situatie ontstaan, dat de lijnen in het westen minder rendabel worden, terwijl die in de rest van het land dit nog niet voldoende zijn. Aldus lijkt de mogelijkheid aanwezig van het optreden van een situatie, met name in de randstad, als de gemeentelijke vervoerbedrijven veelal reeds te zien geven: een vicieuze cirkel van door dalende rentabiliteit ontstane onmogelijkheid tot verhoging van de service — bijv. frequentie — over te gaan, op haar beurt nodig om aan de opmars van het particuliere vervoer het hoofd te kunnen bieden. De ontwikkeling op korte termijn is dus in dit opzicht niet gunstig voor N.S., maar evenmin voor de wenselijke algemene verkeers- en vervoerssituatie op langere termijn, aangezien een concentratie op het openbaar vervoer nodig zal zijn om de verkeersproblematiek vooreerst in het westen maar vervolgens ook in andere delen van het land het hoofd te kunnen bieden.

In de goederenvervoersector vormde het stukgoed met zijn hoge handlingkosten een notoire verliespost. De wel zeer sterke tariefverhoging, voor deze sector goedgekeurd, doet het vermoeden rijzen, dat N.S. een gedeelte van deze activiteiten wil afstoten naar het wegvervoer, een bedoeling, die overigens, naar mededelingen van de N.S.-directie, althans op korte termijn niet verwezenlijkt schijnt. Intussen is door een en ander naar aangenomen mag worden, de stukgoedsector wel een rendabele zaak geworden. Zou echter de omvang van dit vervoer op den duur inderdaad verminderen, dan dalen daarmee de bruto-opbrengsten weer. Men hoopt uiteraard door het overhouden van de meer aantrekkelijke partijen, dus door vervoersselectie, de netto-opbrengsten dan blijvend te hebben verbeterd. In hoeverre dit het geval zal zijn hangt mede af van de mate van concurrentie van het wegvervoer.

Het wagenladingvervoer vormt — zoals wij nog nader zullen zien — vermoedelijk de meest lucratieve tak van activiteit. De uitbreiding daarvan wordt bemoeilijkt door het in vele gevallen niet aanwezig zijn van een railaansluiting bij verlader en/of ontvanger. Gebroken vervoer, niet alleen tijdrovend en kans biedend op beschadiging, is vooral duur. Het wegvervoer vormt hierdoor een wel zeer sterke concurrent.

Onder bedoelde omstandigheden is het begrijpelijk, dat N.S. de aanleg van raccordementen bevordert. De mogelijkheden daartoe zijn echter beperkt, al zullen zij,

gezien de ontwikkeling van de structuur der industriële ondernemingen, die steeds verder gaat in de richting van grote produktie-eenheden, geleidelijk toenemen.

Op de korte termijn verkeert N.S. ten dezen dus eveneens in een niet gunstige situatie. Met de geschilderde constellatie is de algemene vervoers- en verkeerssituatie evenmin gediend. De congesties op de wegen zullen blijven toenemen, aangezien het tot 1970 voor uitbreiding en verbetering noodzakelijk geachte bedrag van f. 7,5 à f. 9 mrd. niet beschikbaar zal kunnen komen. Ook hier blijkt de nauwe samenhang tussen vervoers- en de verkeerspolitiek.

De rentabiliteitspositie.

Het verkrijgen van een goed inzicht in de rentabiliteit van N.S. wordt door verschillende omstandigheden bemoeilijkt. Vooreerst zijn de activiteiten in het reizigers- en het goederenvervoer vrij sterk verweven en worden in dit verband de kosten van deze sectoren niet uitgesplitst. Vervolgens is de interestpost niet geheel duidelijk en tenslotte zijn er kosten en baten niet rechtstreeks met het vervoer samenhangend.

Intussen is bij nadere beschouwing toch een zeker inzicht in de rentabiliteit van het reizigers- en het goederenvervoer mogelijk, nl. wanneer men de kosten naar de treinkilometers splitst, waarbij aanstonds zij toegegeven dat deze uitsplitsing om bovenvermelde redenen niet geheel exact is, terwijl bovendien de kosten per treinkilometer in beide sectoren wel vrij belangrijk moeten verschillen. Vermoedelijk in die zin, dat de reizigerstreindienst hogere exploitatiekosten heeft. Men denke aan de beveiliging, de accommodatie, het reservematerieel en de personeelsbezetting. Daarom echter is het verkregen beeld nog te verrassender:

	1959	1960	1961	1962
	(in mln. gld.)			
Opbrengst personenvervoer (incl. bagage)	270	277	284	284
Kosten	370	384	404	430
	- 100	- 107	- 120	- 146
Opbrengst goederenvervoer (incl. brieven en pakketpost en diversen)	220	227	227	243
Kosten	120	125	128	147
	+ 100	+ 102	+ 99	+ 96

Hoewel wij niet zover zouden willen gaan uit deze opmerkelijke verschillen en de niet minder opmerkelijke ontwikkeling daarin te concluderen, dat het goederenvervoer het reizigersvervoer subsidieert, mag toch in ieder geval wel worden aangenomen, dat de verhouding kosten-opbrengsten bij de goederensector belangrijk gunstiger ligt dan bij de reizigerssector en in de eerste — wanneer wij even afzien van de thans bestaande en vermoedelijk zeer tijdelijke situatie bij het stukgoederenvervoer — het wagenladingvervoer daarvoor met name verantwoordelijk is. Een conclusie, die van betekenis zal blijken voor een beantwoording van de vraag, hoe de huidige deficitpositie zou kunnen worden verholpen.

Voorburg.

Mr. F. GOUD.

U reageert op annonces in „E.-S.B.”? Wilt U dit dan steeds duidelijk tot uitdrukking brengen?

De „kiezersbond” van Prof. Wemelsfelder

Elke poging de impasse te doorbreken waarin het politieke bedrijf zich bevindt, verdient te worden toegejuicht. Dit geldt, dunkt me, zeker voor de originele en belangwekkende suggestie door Prof. Wemelsfelder gedaan in zijn artikel „„Merit rating” van politieke partijprogramma's” in „E.-S.B.” van 24 juli jl. Ofschoon m.i. aan de opzet van Prof. Wemelsfelder nog wel enkele onvolmaakt-heden kleven en ik ook wat minder optimistisch ben dan hij, wat betreft de mogelijkheid tot het elimineren van irrationele elementen in de politiek, meen ik dat zijn suggestie zeker een sanering van onze, langzamerhand toch wel noodlijdende, democratie, kan inhouden.

Politieke weerstand.

Het komt mij echter voor dat Prof. Wemelsfelder bij zijn poging vergeefs de medewerking van de politieke partijen te hulp roept. Dat doet hij immers waar hij stelt: „Men zou zich kunnen voorstellen dat alle partijen op basis van uniforme schattingsgegevens over de toekomstige ontwikkeling van de Nederlandse economie (...) kenbaar maakten voor welke doeleinden en tot welke bedragen men de eventueel verwachte toeneming van de welvaart zou willen besteden”¹⁾.

Met zijn poging tot rationalisering van de politiek roeit Prof. Wemelsfelder echter precies tegen de stroom op. De politieke leiders streven thans bij de verkiezingspropaganda — zoals zij in hun partij-organen ook uitdrukkelijk te kennen geven — juist naar de introductie van de modernste middelen van massa-beïnvloeding. Zij zijn van mening dat de achterstand die op dit gebied bij de politieke partijen nog steeds ten opzichte van het bedrijfsleven bestaat, zo spoedig mogelijk moet worden ingehaald. Dit betekent uiteraard niets anders dan dat, meer nog dan tevoren, de nadruk op het irrationele element zal worden gelegd.

Oorzaken van politieke weerstanden.

Het lijkt me niet moeilijk de redenen aan te geven, waarom de politici voor de suggesties van Prof. Wemelsfelder bepaald niet zullen zijn te vinden. Het afdalen van leuzen tot concrete punten en zo mogelijk zelfs tot cijfers, het exact afgrenzen van wat men wil, impliceert het even exact aangeven van wat men niet wil, hetgeen vanzelfsprekend een aanmerkelijk risico van stemverlies inhoudt²⁾. Het niet verplichtend — bijv. met in feite prohibitief lage prioriteit — vermelden of zelfs het zwijgen over op zich zelf schone zaken, is met het oog op stembehoud een voorzichtiger beleid dan uitdrukkelijk aan te geven dat deze desiderata in het programma van de betreffende partij voornamelijk beslist niet aan de orde komen. Toch is dit laatste het logisch gevolg van het door Prof. Wemelsfelder gepropageerde systeem.

¹⁾ Ik ga er nu aan voorbij dat het hier niet uitsluitend een bestedingsprobleem betreft, zodat de beschikbare ruimte, strikt genomen, geen datum is, maar zelf doeleinde van economische politiek vormt.

²⁾ Het zij overigens Prof. Wemelsfelder toegegeven dat het gebrek aan politieke moed in dit opzicht niet bij alle partijen even groot is.

Een tweede reden voor aversie van de zijde der politieke partijen tegen zijn denkbeelden kan aan 's schrijvers artikel zelf ontleend worden. Als oorzaken van de politieke godsinteresseerdheid der kiezers noemt hij immers onder meer „De uiterste vleugels van links-liberaal en rechts-socialistisch vloeien meer en meer in elkaar over” en „Het confessionalisme verliest in de praktische politiek meer en meer zijn functie”. Indien dit zo is, en dat lijkt mij nauwelijks voor betwisting vatbaar, dan zal het ook, bij het door Prof. Wemelsfelder voorgestelde procédé, in volle klaarte aan de dag treden. De schrijver stelt dan ook: „Voor zover uit de vergelijking zou blijken dat sommige programma's nauwelijks afwijken en „merit rating” tot een indifferent resultaat leidt, zou het duidelijk het orlogische van het gescheiden optreden van sommige partijen demonstreren” en hij vervolgt: „Het zou de politieke sanering bevorderen”. Zonder enige twijfel, maar het is in redelijkheid niet van de politieke partijen te verwachten, dat deze sanering van henzelf zou uitgaan. Zij zal van andere zijde moeten komen.

Mythisch karakter der politieke partijen.

Vanzelfsprekend bedoelt het bovenstaande geen kwade trouw van de zijde der politieke partijen te suggereren. Het misverstand schuilt, dacht ik, daarin, dat Prof. Wemelsfelder het mythisch karakter dezer partijen miskent. De politicus is in alle oprechtheid van het bestaansrecht van zijn partij overtuigd. Het gaat hem er dan ook slechts om, n'importe met welke — mits oirbare — middelen, zoveel mogelijk kiezers te bewegen op zijn partij te stemmen. Vandaar ook dat hij zijn blikken richt op de moderne reclametechniek van het bedrijfsleven. Met een mogelijke toekomstige informatie in de trant van „Moderne mensen stemmen V.V.D.” is echter waarschijnlijk wel de V.V.D., doch niet de democratie gediend. Het is inderdaad zaak dat de kiezer zich hiertegen teweer gaat stellen.

Analogie met de consumentenbond.

Uit het voorgaande dringt zich de conclusie op dat de parallel welke Prof. Wemelsfelder in het door hem voorgestane systeem met de consumentenbond ziet, nog iets verder moet worden doorgetrokken. Ook de consumentenbond kon aanvankelijk niet op de medewerking van de merkfabrikanten rekenen. De bond moest beginnen met het zelf te doen. Pas naarmate zijn invloed toenam, ontstond van fabrikantenzijde — noodgedwongen — een meer coöperatieve houding. Zo zullen ook de kiezers moeten beginnen met het zelf te doen. Het analyseren, concretiseren en zoveel mogelijk kwantificeren van de partijprogramma's zal van de kiezers, c.q. de door hen aangestelde commissie van deskundigen — niet-politici, uit moeten gaan.

Hierbij zullen zich ongetwijfeld aanzienlijke interpretatiemoelijkheden voordoen. Toch lijkt de taak van de commissie, hoe lastig ook, niet onuitvoerbaar. Naast de partijprogramma's, verkiezingsmanifesten e.d., staan de kiezersbond eveneens de recente en minder recente woorden en daden der partijpolitici ter beschikking. En gelukkig is er — Prof. Wemelsfelder wees er reeds op — het onvol-

Het vermogen van afwezigen in Zwitserland

Reeds in 1952 gevoelde de Zwitserse Bondsregering de behoefte om op instigatie van de staat Israël, de Internationale Vluchtelingen-Organisatie, het Verbond van Joodse Gemeenten in Zwitserland e.a. alsook naar het voorbeeld van andere staten een regeling voor de zich in Zwitserland bevindende vermogenswaarden van personen te treffen, die wegens hun ras, geloof of politieke overtuiging werden vervolgd. Er werd een enquête onder de cantons en de daarvoor in aanmerking komende organisaties gehouden, die niet altijd positief uitviel. De drie belangrijke beroepsorganisaties van juristen, notarissen en accountants meenden zich van mening te moeten onthouden; terwijl o.m. de Zwitserse Bankiersvereniging en de Vereniging van Zwitserse Verzekeringsmaatschappijen de noodzaak van een speciale wettelijke regeling niet wisten te erkennen.

Het bankgeheim als middelpunt.

De banken voerden als eerste tegenargument voor hun hardnekkige weerstand aan, dat de gehele actie niet tegen de kosten en moeite zou opwegen, omdat de door de Bankiersvereniging gehouden afzonderlijke enquête slechts vermogenswaarden van in totaal minder dan Zw. fr. 1 mln. had kunnen opsporen. Dat dit argument niet steekhoudend kon zijn, bleek al spoedig, daar niet alle banken in Zwitserland bij de beroepsvereniging zijn aangesloten, daar juist bij Zwitserse banken de depositorekeningen, effectendepots enz. dikwijls op nummer of een pseudoniem luiden, daar de inhoud van ongeopende safe-loketten uiteraard tot op heden onbekend is gebleven, maar vooral omdat vermogenswaarden tevens bij niet-banken zijn gedeponeerd. Ofschoon dus vaststaat, dat de daarvoor in aanmerking komende vermogenswaarden meer dan slechts Zw. fr. 1 mln. moeten hebben bedragen, lopen de gissingen over het totaal bedrag wegens ontbrekende gegevens nogal uiteen. Er worden zelfs bedragen van enkele honderden miljoenen Zwitserse franken met inbegrip van coupon-, dividend- en andere uitkeringen, opgelopen rente enz. genoemd.

De beroepsorganisaties van banken, verzekeringsmaatschappijen en advocaten waren tevens de mening toegedaan, dat voor de regeling van het vraagstuk met enkele administratieve maatregelen had kunnen worden volstaan, en gebruikten naast andere redenen het in Zwitserland wettelijk beschermde beroepsgeheim, meer in het bijzonder het volgens art. 47 van de Bankenwet van 8 augustus 1934

beschermde bankgeheim¹⁾ als hoofdargument voor hun standpunt. Aan deze zienswijze wilden de autoriteiten in zoverre tegemoetkomen, dat zij de van de banken ingewonnen inlichtingen niet zonder meer aan derden zouden doorgeven, maar slechts aan diegenen, die zich als gerechtigden zouden kunnen legitimeren, alsmede aan bepaalde andere autoriteiten, die hunnerzijds de verplichting tot geheimhouding eveneens op zich dienden te nemen.

Daar de banken uit eigen beweging nooit over hun cliënten inlichtingen aan derden verstrekken, dringt zich vanzelf de noodzaak van een wettelijke regeling voor deze uitermate hachelijke materie op. Tevens moesten de banken steeds meer erop worden geattendeerd, dat het bankgeheim indertijd niet te hunnen behoeve, maar ten bate van hun cliënten in het binnen- en buitenland werd gestatueerd. De vrees van de banken, dat de maatregelen hun goodwill schade zouden kunnen berokkenen, zou dus juist door het koppige vasthouden aan het bankgeheim kunnen worden bewaarheid. Tenslotte moesten de banken evenals andere instellingen en personen, die reeds 20 à 30 jaar vermogenswaarden van afwezigen onder hun berusting hebben, het verwijt incasseren, dat zij zich ten koste van hun cliënten op onrechtmatige wijze zouden verrijken door hun medewerking aan de pogingen tot opsporing van deze cliënten te blijven onthouden.

Het tot stand komen van een regeling.

Toch heeft het nog heel wat jaren geduurd, voordat de sterke weerstand van de banken en andere bij de status quo geïnteresseerde groepen geheel kon worden overwonnen. De door de Zwitserse Bondsregering in deze richting gedane stappen verliepen na geruime tijd in het zand, en het was een vooruitstrevende afgevaardigde, die deze aangelegenheid, waaraan blijkbaar niemand zijn vingers wenste te branden, opnieuw oprakelde. Op 18 maart 1959 diende hij een motie in het parlement in, die door de regering werd overgenomen en pas na langdurige beraadslagingen, amendementen en stagnaties eindelijk op 20 december 1962 tot Besluit werd verheven. Daarna waren nog enkele maanden nodig, omdat de volgens de Zwitserse grondwet vereiste termijn voor het voorstel tot het houden van een volksstemming in acht moest worden genomen

¹⁾ Zie: „Het bankgeheim in Zwitserland” door schrijver dezes in „E.-S.B.” van 8 februari 1961.

(vervolg van blz. 782)

prezen Centraal Planbureau. Wanneer in het door de commissie opgestelde tableau het beeld van een bepaalde partij grote open plekken zou vertonen, doordat bepaalde „issues”, welke binnen de partij controversieel zijn, in het programma ontbreken dan wel door grote „weerbaarheid” van het door de partij geleverde „materiaal” in het algemeen, zou dit op zichzelf voor de kiezer reeds een nuttige informatie kunnen zijn.

Is een politieke partij het met de door de kiezersbond gegeven interpretatie van haar programma niet eens, dan staat het aan haar, hierop een correctie voor te stellen. Zij

zal gedwongen zijn dit dan in de taal — zo mogelijk in de cijfertaal — van de kiezersbond te doen, hetgeen reeds veel gewonnen is en alleen maar verhelderend kan werken³⁾. Ongetwijfeld zal zij daarnaast haar eigen symboliek blijven hanteren. Dat is haar goed recht, evenals het het goed recht is van de kiezer, van zijn kiezersbond al of geen gebruik te maken.

Schiedam.

R. IWEMA.

³⁾ Men denke hier aan de befaamde onderzoeken naar nicotine- en teergehalte der verschillende sigarettenmerken.

en tevens de uitvoeringsbepalingen moesten worden gepubliceerd. Nadat thans alle formaliteiten zijn vervuld, kan het Besluit op 1 september 1963 in werking treden. Men heeft niet de vorm van een Wet, maar van één Besluit gekozen, omdat de geldigheidsduur van een Besluit is beperkt. In dit geval zal het Besluit betreffende de zich in Zwitserland bevindende vermogenswaarden van buitenlanders of statenlozen, die wegens hun ras, geloof of politieke overtuiging werden vervolgd, een geldigheidsduur van tien jaar hebben, m.a.w. op 1 september 1973 automatisch buiten werking treden.

De aanmelding van vermogenswaarden.

Krachtens art. 1 van het zestien artikelen bevattende Besluit dienen alle onder deze regeling vallende vermogenswaarden van eigenaren van andere dan Zwitserse nationaliteit of zonder nationaliteit binnen zes maanden na het in werking treden van dit Besluit — dus tot en met 29 februari 1964 — bij het Centraal Bureau voor vermiste personen in Bern worden aangemeld. Dit bureau ²⁾ is in oprichting en zal rechtstreeks onder het Departement van Justitie ressorteren. Voorwaarde voor de aanmelding is echter, dat de aanmeldingsplichtige sedert 9 mei 1945 van of over de eigenaar geen betrouwbare berichten meer heeft ontvangen, terwijl hij weet of dient te weten, dat de eigenaar wegens zijn ras, geloof of politieke overtuiging een slachtoffer van vervolgingsmaatregelen is geworden. Naast de slachtoffers van de antisemitische uitroeiingspolitiek van het nationaal-socialisme vallen dus ook rooms-katholieken, Jehovah's Getuigen, vrijmetselaars e.a. onder deze regeling. Eigenaars resp. hun rechtsoptvolgers of gevolmachtigden, die vóór of gedurende de oorlog verdwenen zijn, bijv. door bombardementen, krijgsmacht enz. zonder tot de vervolgdencategorie te behoren, vallen buiten de wettelijke regeling.

Ook vermogensbestanddelen van slechts geringe waarde moeten worden aangemeld, daar immers de mogelijkheid bestaat, dat de eigenaar ook elders vermogenswaarden in bewaring heeft gegeven, die een zekere gezamenlijke waarde kunnen vertegenwoordigen. De gedetailleerde opgave moet ook van alle eventuele wijzigingen in het vermogen gewag maken. Safe-loketten dienen te worden geopend.

Welke vermogenswaarden vallen nu onder de verplichte aanmelding? Het Besluit begrijpt deze term in de ruimste zin, noemt echter in art. 2 een reeks van vermogenswaarden op ten einde alle mogelijke twijfel, die bij de aanmeldingsplichtige mocht opkomen, van tevoren uit te sluiten. Meer in het bijzonder worden genoemd: tegoeden in Zwitserse of buitenlandse valuta, vorderingen, bankpapier en andere betaalmiddelen, goud en ander edel metaal, waardevoorwerpen, effecten, persoonlijke of commerciële goederen, verzamelingen, verder deelnemingen, onroerende goederen, licenties, concessies, pensioenen, renten, opeisbare vorderingen jegens levensverzekeringsmaatschappijen, servituten, pandrechten, opties enz.

Tot de aanmelding verplicht zijn alle natuurlijke en rechtspersonen, die deze vermogenswaarden onder hun berusting hebben, administreren of controleren; tevens alle autoriteiten, die kennis van deze feiten dragen, en tenslotte alle debiteuren van bovengenoemde eigenaren. In geval van twijfel dient men de zaak aan het Centraal Bureau ter beslissing voor te leggen. Alle verjaringstermijnen worden

²⁾ Te vergelijken met het door het K.B. E 100 Herstel Rechtsverkeer indertijd ingestelde Nederlands Beheersinstituut, Afdeling Bewindvoering.

door het Besluit geschorst resp. gestuit. Niet alleen de aanmeldingsplichtige, maar iedereen is verplicht aan het Centraal Bureau, de bewindvoerder of de toezicht houdende autoriteiten alle gewenste inlichtingen over het vermogen van de afwezige eigenaar te verstrekken.

De kring van personen die tot aanmelding verplicht zijn, is onbeperkt. Het Besluit noemt echter met name banken, verzekeringsmaatschappijen, accountants, advocaten, notarissen, rechtskundige adviseurs enz. Deze personen worden van hun beroepspllicht tot geheimhouding uitdrukkelijk ontheven. Deze ontheffing van de wettelijke verplichting blijft echter tot de aanmelding van vermogenswaarden en het verstrekken van inlichtingen beperkt.

De bewindvoering over het vermogen van afwezigen.

Na de registratie van alle aangemelde vermogenswaarden — dus met ingang van 1 maart 1964 — bereidt het Centraal Bureau de benoeming van een bewindvoerder voor. Het Bureau mag echter een bewindvoerder niet uit eigen beweging benoemen, maar moet een aanvraag tot benoeming bij het bevoegde kantongerecht indienen. De bewindvoerder werkt met het Centraal Bureau nauw samen en onderzoekt nader, wat tot nog toe ten aanzien van de opsporing van de eigenaar, zijn rechtsoptvolgers of gevolmachtigden van de onder zijn bewindvoering staande vermogenswaarden werd verricht. Daarna treft hij maatregelen, vooral door publikatie in binnen- en buitenlandse bladen, om de genoemde personen op te sporen ³⁾. Hij mag echter niets ondernemen, wat voor deze personen met een onbekende woon- of verblijfplaats onaangename gevolgen zou kunnen hebben, bijv. omdat zij in een dictatuurstaat woonachtig zijn. Daarom dienen de publikaties ook slechts gegevens van personele aard te bevatten en worden inlichtingen op grond van deze publikaties slechts aan particulieren verstrekt. Iedereen is verplicht niet alleen aan het Centraal Bureau, maar ook aan de bewindvoerder of aan het kantongerecht alle gewenste inlichtingen te verstrekken. Genoemde instellingen mogen hunnerzijds inlichtingen over vermogenswaarden slechts aan de rechtsoptvolgers of gevolmachtigden van de afwezige eigenaar verstrekken.

Mocht zich het zeldzame geval voordoen, dat de eigenaar kan worden opgespoord, dan kan de restitutie van de vermogenswaarden zonder meer geschieden. Ook het geval, dat de eventuele rechtsoptvolgers bekend zijn, levert geen verdere moeilijkheden op. De restitutie zal in deze gevallen na legitimatie van de erfgenamen of anderszins begunstigten kunnen geschieden.

Indien echter de bewindvoerder binnen twee jaar na zijn benoeming in zijn pogingen tot opsporing van de eigenaar of zijn rechtsoptvolgers niet is geslaagd, moet voor de in Zwitserland aanwezige vermogensbestanddelen een speciale procedure worden gevolgd, die de inschrijving in het overlijdensregister tot doel heeft. Met deze procedure zal geruime tijd, naar schatting nogmaals één à twee jaar, zijn gemoeid. Pas na de inschrijving in het overlijdensregister kan tot scheiding en deling van de nalatenschap worden overgegaan. Deze richt zich naar het erfrecht van het laatste domicilie van de erflater of indien dit niet bekend is, naar het recht van de nationaliteit, voor statenlozen

³⁾ Omdat met een en ander geruime tijd gemoeid zal zijn, dienen allen, die menen op de daarvoor in aanmerking komende vermogenswaarden in Zwitserland aanspraak te kunnen maken, zich bijtijds met het Centraal Bureau of de bewindvoerder in verbinding te stellen.

naar Zwitsers recht. Indien de rechthebbende het door hem beweerde erfrecht niet kan aantonen, maar slechts aannemelijk maken, neemt het kantongerecht in deze een beslissing. Van deze beslissing kan hoger beroep worden aangetekend.

In laatste instantie: het Fonds.

Alleen in die gevallen, waar geen rechtsopvolger kan worden opgespoord, zal de nalatenschap in een fonds voor humanitaire of charitatieve doeleinden worden gestort. Dit speciale fonds zal op een later tijdstip door de Zwitserse Bondsregering worden opgericht en zoveel mogelijk aan de vermoedelijke wensen van de verdwenen erflieden beantwoorden. Maar 10 pCt. van het totale bedrag wordt voor eventuele aanspraken gereserveerd, die voor Zwitserland uit de uitvoering van dit Besluit mochten voortvloeien. Binnen vijf jaar na de storting in het fonds kan de rechthebbende, die zich alsnog mocht komen aanmelden, de vermogenswaarden uit het fonds terugontvangen, dan echter zonder rentevergoeding.

Terwijl de geldigheidsduur van het Besluit tot tien jaar is beperkt, kan de aansprakelijkheidstermijn van vijf jaar deze geldigheidsduur overschrijden. Voor de strikte uitvoering van het Besluit betreffende de zich in Zwitserland bevindende vermogenswaarden van buitenlanders of statenlozen, die wegens hun ras, geloof of politieke overtuiging werden vervolgd, heeft de regering sanctiemaatregelen opgesteld, die het niet-nakomen van de verschillende verplichtingen met boete tot Zw. fr. 10.000 resp. met gevangenisstraf bedreigen.

Basel.

Dr. K. H. STANISLAUS.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Nadat in voorafgaande weken de vakanties de bankpapiercirculatie tot boven de f. 6 mrd. hadden opgestuwd, is sedert eind juli de omloop weer op zijn retour. f. 249 mln. kwam hierdoor in de markt. Het grootste deel hiervan, nl. f. 229 mln. moest echter aan de Schatkist worden doorgegeven. Het tegoed der banken bleef dan ook vrijwel op hetzelfde peil, doch dit ligt ruim boven het verplichte tegoed uit hoofde van de kasreserveregeling. De geldmarkt is derhalve ruim.

Kapitaalmarkt.

In zeven maanden tijds heeft de emissiemarkt in het lopende jaar f. 966 mln. aan obligaties verwerkt, d.i. f. 166 mln. meer dan in de overeenkomstige periode van 1962. Dit hogere bedrag wordt geheel verklaard door het grotere beroep van de overheid. De Staat alleen al heeft de uitgifte van obligaties verdubbeld. De Bank voor Nederlandse Gemeenten deed hetzelfde. Heel pover steekt hier de private sector tegen af. Slechts f. 38 mln. werd in de eerste zeven maanden van 1963 opgenomen tegen f. 226 mln. in hetzelfde tijdvak van vorig jaar. Bij de aandelenemissies geldt hetzelfde. In de zevenmaands periode in 1962 bedroeg de uitgifte f. 800 mln. in 1963 f. 47 mln. Bij eerstgenoemd cijfer moet men echter bedenken, dat de aandelenemissie van Philips ten bedrage van f. 731 mln. de hoofdfactor is geweest en van dit bedrag f. 380 mln. van de binnenlandse markt afkomstig is.

Steeds omvangrijker worden de bedragen, die uit aflossing vrijkomen en — mogen wij aannemen — weer grotendeels als aanbod op de kapitaalmarkt verschijnen. In de periode onder bespreking bedroegen de aflossingen f. 340 mln., in hetzelfde tijdperk vorig jaar f. 324 mln.

De emissie van de Bijenkorf heeft aan het licht gebracht, dat tegenover de Amerikaanse maatregelen prompt elders tegenkrachten in het geweer komen, die de vraag stimuleren. In de claimprijs vond dit zijn weerspiegeling.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	28 dec. 1962	H & L. 1963	9 aug. 1963	16 aug. 1963
Algemeen	345	399 — 346	385	386
Intern. concerns	464	555 — 463	531	533
Industrie	319	358 — 321	347	348
Scheepvaart	134	153 — 135	150	152
Banken	257	261 — 232	250	248
Handel enz.	150	161 — 150	154	154

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 157	f. 169,90	f. 167,60
Philips G.B.	f. 139	f. 155,20	f. 157,40
Unilever	f. 138,40	f. 167,90	f. 173,50
A.K.U.	401½	485	484
Hoogovens, n.r.c.	558	598	593
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	723	787	780
Zwanenberg-Organon	909¾	915	910
Van Gelder Zn	244	245	245
Amsterdamsche Bank	390	392	388
Robeco	f. 208	f. 225	f. 228

New York.

Dow Jones Industrials	652	708	719
-----------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langl. staatsobl. a)	4,24	4,22	4,19
Aand.: internationalen a)	3,20	3,19	
lokale a)	3,86	3,58	
Disconto driemaands schatkist-papier	2	1½/10	1½/10

a) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

C. D. JONGMAN.

RECENTE PUBLIKATIES

Centraal Bureau voor de Statistiek: *Produktiestatistieken. Automobielen en carrosseriebouw 1961.* Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zeist 1963, 18 blz., f. 2,20.

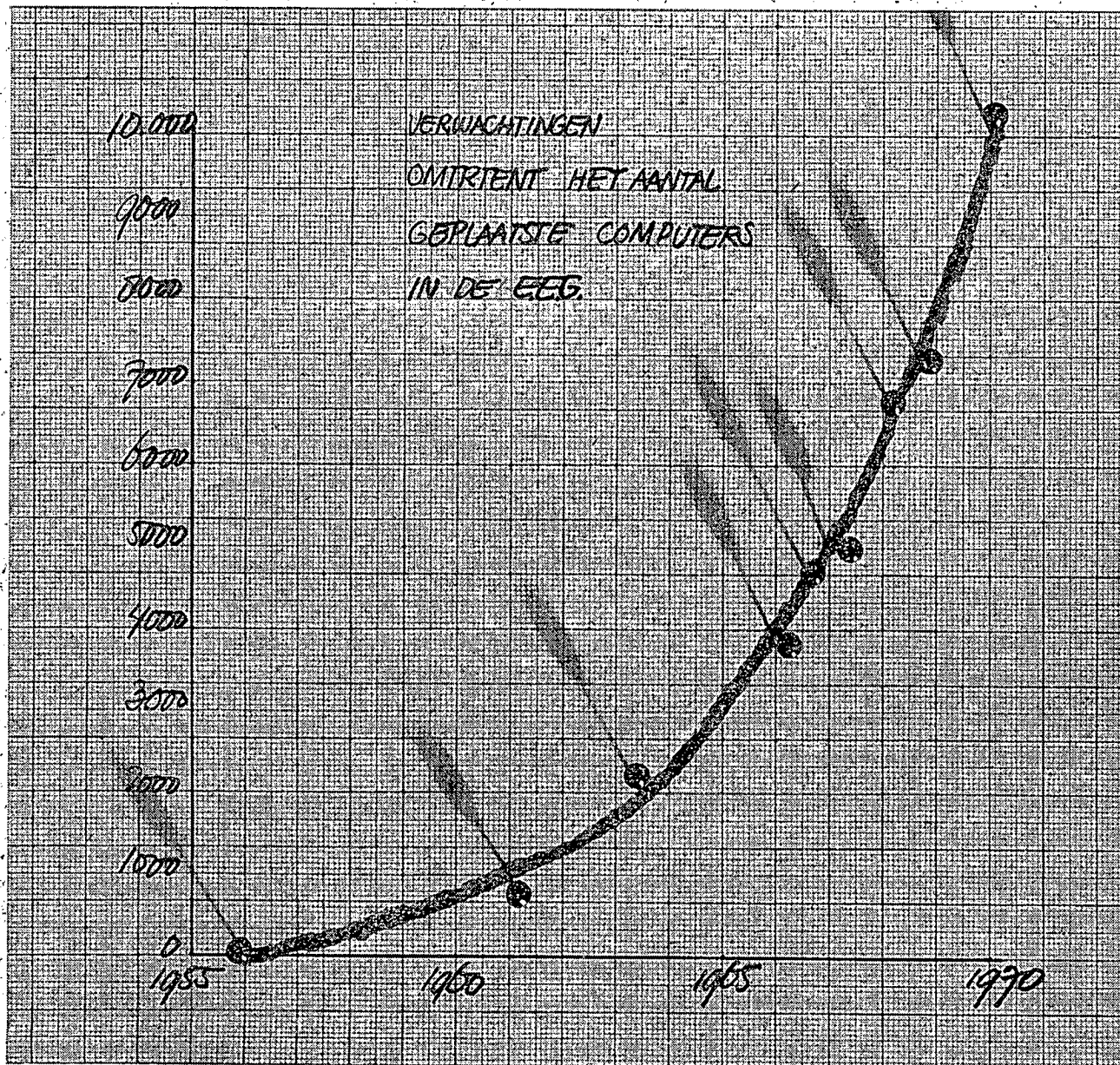
Centraal Bureau voor de Statistiek: *Arbeidskrachten in de visserij 1950-1960.* Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zeist 1962, 27 blz., f. 2,80.

Centraal Bureau voor de Statistiek: *Statistiek van het volkscrediet 1961.* Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zeist 1963, 27 blz., f. 3,10.

Centraal Bureau voor de Statistiek: *Statistiek van de buitenlandse migratie 1959-1960.* Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zeist 1962, 126 blz., f. 10.

Centraal Bureau voor de Statistiek: *Statistiek van de zeevaart 1961.* Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zeist 1963, 66 blz., f. 7,50.

Centraal Bureau voor de Statistiek: *Statistiek van de samenstelling der Nederlandse koopvaardijvloot 1 januari 1963.* Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zeist 1963, 34 blz., f. 3,75.

HET GEBRUIK VAN COMPUTERS ZAL IN HET EERSTVOLGEND DECENNIUM ELKE 3 JAAR VERDUBBELEN

Deze ontwikkeling - die niet alleen een verbreding, maar vooral een verdieping van het werkkerrein zal geven - betekent een formidabele uitdaging aan de creativiteit en inventiviteit van de

ECONOOM

Zijn taak bij IBM kan onder meer bestaan uit het in teamverband - al naar gelang van aard en aanleg - bestuderen van bedrijfsorganisatorische en administratieve problemen en het adviseren van bedrijven en instellingen in Nederland omtrent de toepassing

van computers voor de oplossing van die problemen. Economen met academische of gelijkwaardige opleiding die een boeiende, goed gehonoreerde werkkring ambiëren bij een van de snelst groeiende ondernemingen* worden uitgenodigd te solliciteren naar de functie van TRAINEE waarbij zij een opleiding van een jaar zullen ontvangen, deels klassikaal, deels praktisch georiënteerd in alle fasen der administratieve automatisering.

Sollicitaties onder vermelding van HQ-091 te richten aan IBM Nederland, Hoofd afdeling Personeelszaken, Johan Huizingalaan 257, Amsterdam-W.

* IBM heeft vestigingen in meer dan 92 landen, totale personeelsbezetting 127.000. Omzet in 1962: \$ 1.925 miljard, waardoor IBM de 18e plaats innam op de bekende Fortune lijst van de 500 grootste Amerikaanse ondernemingen.

IBM NEDERLAND

Pelikan «interplastic»
 geeft duidelijk leesbare smetvrije
 doorslagen, is uitermate
 duurzaam en bijzonder
 «schoon» te hanteren.
interplastic het carbonpapier met
 de rode rugzijde is beslist
 onmisbaar in het moderne kantoor.

Günther Wagner Hannover Pelikan-Werke

Alleenvertegenwoordigers voor Nederland

H. van Gemert & Co. N.V. Amsterdam

Opleiding tot Belastingconsulent

De Nederlandse Federatie van Belastingconsulenten organiseert mondelinge cursussen in AMSTERDAM, ROTTERDAM, DEN HAAG, UTRECHT, DEVENTER, GRONINGEN en eventueel elders o.l.v. Inspecteurs van 's Rijks belastingen.
 Middelbare Schoolopleiding of gelijkwaardige ontwikkeling vereist.

EXAMENS ONDER RIJKSTOEZICHT

Prospectus en aanmelding:
 BACHMANSTRAAT 39, DEN HAAG, TELEFOON 116914

ADVERTEER MEER

Het Sociologisch Instituut der Rijksuniversiteit te Leiden zoekt per 1 januari 1964 een

wetenschappelijke medewerker

Deze medewerker zal worden belast met onderwijs en research op het gebied van de statistiek. Zijn taak zal bestaan uit het verlenen van assistentie aan de docent voor de statistiek, het verlenen van medewerking aan het opstellen van het onderwijsprogramma voor dit vak, het geven van adviezen ten behoeve van praktisch onderzoek op het gebied van de statistiek en het gebruik van mechanische rekenapparatuur en het fundamenteel onderzoek op deze gebieden.

Hij zal werken onder toezicht van de docent voor de statistiek. De voorkeur wordt gegeven aan een afgestudeerde met een sociologische of sociografische opleiding.

Aanstelling in de rang van wetenschappelijk ambtenaar (salarisgrenzen f. 745,54 tot f. 1.128,— per maand + huurcompensatie) of hoger, afhankelijk van leeftijd en ervaring. Sollicitanten dienen zich te richten tot de directie van het Sociologisch Instituut, Rapenburg 59, Leiden.

Bij de Provinciale Planologische Dienst te 's-Hertogenbosch kan op de afdeling Onderzoek worden geplaatst:

PLANOLOGISCH ONDERZOEKER

welke hoofdzakelijk zal worden belast met het verkeersonderzoek.

Geëist wordt een voltooide academische opleiding (sociale-geografische of economische richting). Planologische ervaring strekt tot aanbeveling.

Het salaris, afhankelijk van opleiding en ervaring, varieert tussen f. 8.725,— (Planoloog) en f. 13.103,— (Planoloog B) (exclusief A.O.W.- en huurcompensaties).

In de verplaatsingskosten kan een tegemoetkoming worden verleend. De Provincie Noord-Brabant is aangesloten bij de I.Z.R.

Sollicitaties binnen 14 dagen na het verschijnen van deze publikatie te richten aan de Directeur, Lekkerbeetjestraat 2 te 's-Hertogenbosch.

CENTRAAL BEHEER

VERZEKERING EN DIENSTVERLENING

ten behoeve van het bedrijfsleven

WET-RISICO

bedrijfs-w.a.-verzekering, motorrijtuigverzekering, ongevallenverzekering voor inzittenden van automobielen.

BRAND-RISICO

brand- en bedrijfsschadeverzekering van industriële en andere objecten.

MOLEST-RISICO

verzekering tegen oorlogsschade, stormschade en andere risico's.

VERVOER-RISICO

transportverzekering van goederenzendingen in binnen- en buitenland.

PENSIOEN-RISICO

collectieve ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering.

VERENIGING VOOR CENTRALE ELEKTRONISCHE ADMINISTRATIE - C.E.A.

loon-, voorraad-, debiteuren-administratie, facturering enz. met behulp van elektronische apparatuur.

De bij Centraal Beheer aangesloten verenigingen werken op zuiver onderlinge grondslag.

Het lidmaatschap kan u een belangrijke besparing op de kosten opleveren.

**CENTRAAL BEHEER BELAST ZICH
OOK MET DE ADMINISTRATIE VAN
ONDERNEMINGSPENSIOENFONDSEN**

STELT U VOOR
HET VERKRIJGEN
VAN INLICHTINGEN
IN VERBINDING MET:

CENTRAAL
C.B.
BEHEER

BOS EN LOMMER-
PLANTSOEN 1,
AMSTERDAM-W.
TEL. 134971
POSTBUS 8400